Velibor Çoliç

bosnalılar

Çeviren: Esin Talû-Çelikkan

YAŞANTI

PI KREDİ YAYINLARI

BOSNALILAR

Velibor Çoliç; 1964'de Bosna-Hersek'in Ocak kentinde doğdu. 1993 Ağustos'unda Fransa'ya iltica etti. 1987'de Zagreb'de İspanyol iç savaşı üzerine bir roman yayımladı. (Kitabın başlığı *Madrid, Granada Ya Da Adsız Bir Kent* diye çevrilebilir). 1990'da öyküleri yayımlandı. Saraybosna'da yayımlanan üçüncü kitabı imha edildi.
1994 Eylül'ünde yeniden yayına hazırlanan *Bosnalılar*, Le Serpent à Plumes yayınevinden çıktı. Hiçbir zaman orijinal dilinde yayımlanmayan bu kitap Bosna'da el altından Fransızca versiyonundan dağıtılmakta ve okunmaktadır.

Esin Talû-Çelikkan; 1931'de Varşova'da doğdu. Notre Dame de Sion Lisesini ve Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. On beş sene Babıâli'de yazılı basında makale ve köşe yazarlığı yaptı. Yirmi sene TRT'de çalıştı. Bu görevinin son on senesinde Yurtdışı Yayınlar Daire Başkanlığını yürüttü.
Başlıca Çevirileri: Vàclav Havel'den *Görüşme - Kutlama - Çağrı*'yı, Victor Hugo'dan *1793*'ü, ayrıca *Sarah Bernhardt'ın Anıları*'nı çevirdi. Amin Maalouf'tan çevirdiği *Semerkant* ve *Tanios Kayası* Yapı Kredi Yayınları'ndan çıktı.

VELİBOR ÇOLİÇ

Bosnalılar

İnsanlar, Kentler, Dikenli Teller

ÇEVİREN:
ESİN TALÛ-ÇELİKKAN

YAŞANTI

Edebiyat - 154
ISBN 975-363-555-9

Bosnalılar / Velibor Çoliç
Özgün Adı: Les Bosniaques
Çeviren: Esin Talû-Çelikkan

1. baskı: 2000 adet, İstanbul, Ağustos 1996

Yayına Hazırlayan: Türker Armaner
Kapak Tasarım: Pınar Kazma Çınar
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Düzelti: Türker Armaner
Yayın Koordinatörü: Aslıhan Dinç
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1996
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

İÇİNDEKİLER

İNSANLAR
Müslümanlar • 11
Sırplar • 29
Hırvatlar • 45

KENTLER
Gradaçak • 61
Ocak • 61
Brçko ve Grapska • 62
Yayçe • 63
Mostar • 63
Biyelyina • 64
Saraybosna • 64
Zvornik • 65
Gorajde • 66
Derventa • 66
Bosanski Brod • 67
Visegrad • 67
Modriça • 68

DİKENLİ TELLER
Ruzica ya da "Kadınlar Kampı" • 73
Manyaça ya da "Açlığın Kampı" • 74

Doboy ya da "Ölüm Kampı" • 76
Saraybosna ya da "Slav Pastorali" • 77
Bosanski Şamac ya da "Yeni Yahudiler" • 79
Slavonski Brod Stadyumu ya da "Bozgun ve Utanç Kampı" • 81

HAMİŞ
YA DA ÖLÜM SONRASI • 85

AVE MARİA, gracia plena... "Selam, Hırvatların Anası." Dikenli teller ardındakiler adına Selam. Katedralin çan kulesindeki durmuş saat adına Selam. Buğdaylar ve içlerinde gizlenmiş bıldırcınlar adına, gözlere, kulaklara, bacaklara sinmiş ürkü adına Selam. Göklerde şarkı söyleyen melekler adına Selam. Başkalarının vatanına göz dikerken, *kendi* vatanları için savaşanlar adına Selam. Dikenli tellere konmağa cesaret edemiyen böcekler adına selam. Toprağın altına girmek basiretini gösteren yılanlar adına selam. Ağaç, taş, su adına Selam.

Saraybosna'daki Kral Tomislav sokağında kurumuş olan yaprak adına Selam.

Kamburlar, sakatlar, açlar adına Selam. Kemiğinden yoksun köpekler adına; kadınlar, analar, sevgililer adına; askerler, yine askerler ve hep askerler adına Selam. Akşamları beni saran hüzün adına selam. Sabah, gün, alacakaranlık, gece adına Selam. Haziran, Temmuz, Ağustos adına Selam. Kar ve yağmur adına; dalgadaki gölgeler adına; yelkenleri şişiren fırtına adına; gitmiş olanlar, yakında gidecek olanlar ve kalanlar adına Selam.

CENNET ONLARA AİT OLDUĞU İÇİN DOĞACAK ÇOCUKLAR VE ÖLMÜŞLER ADINA SELAM.

Kurban edilmiş yirmi yedi kent adına Selam.

Terk edilmiş nişanlılar adına Selam.

Aşkımın kurtaramadığı o harikulade kadın Mary Jane adına Selam. Yenik prensler sokağına saklanan Alexandra M. adına selam ve Tanrı onu korusun.

Yugoslavya, Almanya, İngiltere, Fransa adına Selam.

Ve bize, yollara dökülmüş bizlere dua et...

Slavinski Brod Kampı, Temmuz 1992

İNSANLAR

MÜSLÜMANLAR

Ölüm, ruhun değil maddenin ayrışmasıdır.

ÂDEM

İlk insan gibi adı Âdem idi. Soyadını hiç birimiz bilmezdik. Kentin varoşlarında anasıyla, tuğlalı bir evde yaşardı. Küçüklüğünde, Âdem'e kazlar saldırmış ve belkemiğini örselemişti. O günden beri yarım adamdı. Yarı beline kadar, bir orak ağzı gibi eğik gezerdi. Bosna'da uğranılabilecek felaketlerden en büyüğüne uğramıştı; çünkü damgalı adam, sokağa atılırdı.

İşte savaşın ilk gününde Âdem de sokaktaydı. Kuş kafası, neler olup bittiğini almıyordu. Her bir yana koşuşanlara ne olduğunu soruyor, onlar da: "KAHRETSİN– SAVAŞ BU!" diyorlardı. Ömrünün kırk yılı savaştan söz edildiği için, savaş hakkında bir nebze fikri vardı.

Kent boşaltılıyordu.

Âdem ilk kez, evine dönmekte acele etti.

Evine vardığında, yabancı askerlerle burun buruna geldi; dillerini anlıyordu, komşularından bazıları da aralarındaydı, aralarında konuştuklarını seçebiliyordu ama kendisinden ne istediklerini anlıyamıyordu. Sarhoştular, saldırgan ve sarhoş.

Onun pestilini çıkardılar. Onlar için olduğu kadar kendisi için de bu dayağın ne kadar onur kırıcı olduğunu anlıyacak durumda değildi. Sert yumruklar tepesine inerken içki kokan nefeslerini teneffüs ediyor ve sessizce ağlıyordu. Kamburu hiç o kadar ağır gelmemişti.

Kendisinden geçtiğinde gece olmuştu. Bosna'da savaşın ilk günü bitmişti.

Birkaç gün sonra, tamamen yıkılmış küçük kentten geçecek olduk. Kimilerinin aklına, mucize kabilinden yıkılmamış kırmızı tuğlalı eve bakmak geldi.

Ekşi, berbat bir koku çarptı burnumuza.

Âdem, ömründe ilk kez dik duruyordu. Doğup büyüdüğü eve bitişik duvarın dibinde bir kazığa oturtulmuştu. Dik durması için omuriliğini kırmışlardı.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

İBRO

Çingene İbro, eskicilikle hayatını kazanırdı. Bozuk bir el arabası vardı. Modriça'da o ünlü bağrışını kaç kuşak duymuştu. Sabahları seslenirdi: "Her türlü nakliyat yapılır. Diriler de ölüler de taşınır!" Garip bir kulübede otururdu. Tıp Ocağı Sokağının yakınlarında, sağır-dilsiz karısı ve on beş yaşlarında geri zekâlı oğlu ile... 17 Mayıs günü, Sırp Ordusu Modriça'ya girdiğinde, Çingene İbro, Müslüman olduğu halde, kaçmağa kalkışmadı. Ona hiç acımadılar. Sırp askerleri, "Türkler zamanında" olduğu gibi, kendisinin, karısının ve oğlunun boğazını kestiler ve evini çevreleyen kazıklardan içeri baktılar. Tanıkların anlattıklarına göre, avludaki masanın üzerinde bir şişe rakı ve taze kahve varmış. Geldikleri takdirde askerleri karşılamak için...

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

ALMA

Onu kısaca Alma diye çağırırlardı. Yedi yaşındaydı ve kahvelerde sarhoşlara çiçek, bir de gülüşünü satıp geçinirdi. Merhamet ile acımasızlık arasında gidip geldi.

Tepelerden atılan ilk top atışı, bu minik, gamsız arıyı yerle bir etti.

Onu gömmeyi başarabildik.

Kent camiin ardındaki parkta, yeni kazılmış tümseğin üstüne, birileri siyah boyayla şöyle yazdı: ALMA (1985-1992)

Geri çekildiğimizde, aynı el minik mezarın üstüne kırmızı bir gül koydu.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

HASAN

Sırplar, evinin avlusunda Hasan P.'nin kolunu bacağını demir çubuklarıyla kırdıkları sırada, son düşüncesi, Yugoslavya'nın büyük liderinin ölümünden birkaç gün sonra doğmuş olan oğlu Titomir oldu.

O sabah, Sırp askerleri küçük Modriça kentinin Müslüman mahallesine girdiklerinde, evinin önünde oturmakta olan Hasan P., kuyuda soğuttuğu rakısını içmekteydi. Dört Sırp askerine bahçe kapısını açtığında çok sakin ve azıcık da çakırkeyifti.

Askerlerin onunla özel olarak alıp veremedikleri bir şey yoktu. Hasan P.'nin yırtıcı bir ses, son bir çığlık çıkartmağa ancak vakti oldu.

Kanlı demir çubuklar can çekişen vücuduna inerken, çığlığı da top sesleri arasında kayboldu. Hasan Pozderaç'ın, bahçenin tozuna karışmış olan kanı pas rengindeydi. Birkaç gün sonra, yıkık sokaktan tesadüfen geçenlerin belirttiklerine göre, Sırp Ordusunun elleri demir çubuklu adamları, kapalı bahçe kapısının ardındaki asma çardağında âlem yapmaktaydılar.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

AKORDEONCU ZİGA

Bizim keyfine düşkün, tembel ve boş gezenin boş kalfası akordeoncu Ziga, sokakta karşıdan karşıya geçerken, bir gülle kafasını uçuruverdi.

O felaket anına kadar, ömrü boyu bir çeşit hayal âleminde yaşamıştı: boğuk sesiyle eski Boşnak türküleri söyler, bunun yanı sıra da sigara dumanına boğulmuş içki kokan küçük meyhanelerde akordeon çalardı. Kuvvetli içkiler, fahişelerle düşüp kalkmalar, sarhoş olup sızmalar, arasıra kumar, bu küçük yankesicinin sağlığını bozmuştu. Modriça'nın bombardıman edildiği ilk günler, akordeoncu Ziga, tek başına, içkiden gözü bir şey görmez halde sokakları arşınlamaktaydı. Tepelerden yağan felaket yağmurundan şans eseri kurtulmuştu.

Öldürülmeden az önce, sonunda ayılmış olan akordeoncu Ziga bir mahzene sığınmağa karar vermişti. Yıkılmış olan "Kent Kahvesi"nden, garip ve sakar bir mermi gibi mahzene doğru koştuğu görülmüştü.

Sığınağa varmasına üç adım kala, başı ilk ve son kez göğe ermiş sonra hemşehrilerinin gözü önünde bin bir parça halinde uçuşmuştu.

Bu ölümde ve Bosna'daki o kanlı ilkbaharda meydana gelen diğer ölümlerde her şey daha az garip olabilirdi, cesedini kaldıdıkları sırada sıkılmış yumruğu arasında sapasağlam kalmış bir bira şişesi bulunmasaydı.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

MAİD

Boşnak askeri Maid S. kamyondan cehennem ateşinin içine atladığında, sanki bir el, Tanrı'nın iradesiyle hareket edermişcesine, onu Belgrad'a giden demiryolu boyunca serpilmiş kırma taşların üzerinden kör bir duvara fırlatmıştı. Bu duvar, giderek kaybolan bilincinden kıvılcımlar saçan bir ıstırap perdesiydi.

Boşnak askeri Maid S., haç biçimi bir levhanın üzerine düşmüştü. Padoue'lu Aziz Antoine gününde, o cehennem gününde, sağ kolu ile sol bacağını kaybetti. Omuriliği zedelenmiş, uzuvları felç olmuştu.

Donji Kladari, Bosna Hersek, Haziran 1992

SENAD

Nöbeti devirden dönen senad O., komşusunun evinde bir bardak su istemek için durdu. Komşusu Hazım ve oğlu Bego, ellerinde soğuk su testisi ile avluya çıktılar. O sırada aralarına bir havan topu düştü. İki patlama oldu, çünkü Senat O.'nun üniformasının sol cebinde bir el bombası vardı.

Oraya koştuğumuzda, toz duman arasında, koca bir çukur gördük. Tam kalbinden oyulmuş...

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

ÇİNGENELER KRALI HACİB

Savaşın başlamasından birkaç hafta önce, şişmanlığı ve koca sakalı yüzünden "Tonton Aslan" dediğimiz yaşlı Çingene Hacip, kırık dökük arabasına beygirini koşarak bilinmez bir yola düzüldü.

Modriça sakinleri, kuyrukları bacaklarının arasında, kulakları kısılmış köpekleri peşlerinde yol boyu giden küçük kafileyi görünce: "Çingeneler atları ve köpekleriyle kaçıyor. Bu hayra alamet değil." dediler.

Ertesi günü, henüz ateş açılmış değildi ama, yaşlı bir Müslüman kadını, gece vakti Çingene mahallesinden geçerken, yıkık dökük kulübelerin önünde ateşin yanıp durduğunu gördü.

Modriça, Bosna Hersek, Nisan 1992

SALİH

Bosna nehri üzerindeki köprüden kaçmakta olan kalabalığın arasında Salih Ömeranoviç, bisikletli tek adamdı. Dürüst bir işçi, üç kez Medine ve Mekke'ye gitmiş inançlı bir hacı idi. Temmuz akşamının loşluğunu, Çerniklerin havan topları yırtmaktaydı. Küçük Boşnak kenti Modriça, ikinci saldırıya dayanamadı. Minarelerin üstünden, hamasi Sırp şarkıları duyuluyordu. İnsan seli Bosna'ya akmaktaydı.

Köprüye varan Salih Ömeranoviç, bisikletini bırakıp yaya devam etmeğe krar verdi. Köprüden indiği sırada, canlılar dünyasını ürpererek girilen ahretten belli belirsiz ayıran o kısa anda, patlayan bombanın bin bir parçasının yarattığı acıyı hissetmedi bile.

O sıcak temmuz gününün tek kurbanı o oldu.

Modriça, Bosna Hersek, Temmuz 1992

KİMLİĞİ BELİRSİZ

Modriça'nın Sırp mahallesinin ender Müslüman evlerinden birinin önünde, bir beton makinesinin içinde, dokuz yaşında bir kız çocuğunun çıplak ve ezilmiş vücudu bulundu.

Savaşın başından itibaren, Modriça'da elektrik yoktu. Beton makinesini elle çevirmek gerekti.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

İBRAHİM

Bombardımanlar sırasında, bombaları amatör vericisi ile Müslüman evlerine yönlendiren Sırp muhbiri İbrahim'i tutukladıklarında, Boşnak ordusunda çarpışan öz oğlu onu öldürmeğe kalkıştı. İbrahim'i kurtardılar ama uzun sürmedi: aynı akşam, hapiste, talihsiz bir biçimde düştü. Bunun gardiyanların dilinde anlamı, iyice ıslatıldığı idi. İki bacağı birden kırılmıştı.

Göç sırasında Boşnaklar, Modriça'dan kaçarken onu unuttular.

Modriça, Bosna Hersek, Temmuz 1992

ADO

Boşnak birliklerinde çarpışan yirmi iki yaşındaki Ado, akasya korusundan koşarak geçerken, av tüfeğini göğsünde tutuyordu. Bir tankın üzerine gitmekteydi. Patlama yüzünü dağıttığında, korkunç bir acı duydu.

Cansız vücudu düştüğünde, toprak boğuk boğuk içini çekti. Akasya yaprakları, bir an için, ürpermeyi kestiler.

Gerçek dışı bir sessizlikten sonra, yeni bombaların ıslığı çınlamağa başladı.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

BEKO

Gücü dev gibi, aklı kuş gibi Beko Sırpların tutsağı idi. Onu ölümle tehdit ederek, tek bir iş vermişlerdi: soydaşlarını dövecekti! iyice dövmiyecek olursa, Çernikler onu adam akıllı pataklayıp, yaralarına tuz basıyorlardı.

O sabah Beko, on yedi yaşında bir genci dövecekti. Dövemedi. Delikanlıyı korkudan ölecekmiş gibi görünce, iki koca yumruğu, cansızmışcasına, iki yanına düştü.

Aynı günün öğleden sonrası Sırplar, bilenmiş bir hançerle, Beko'nun gırtlağını kestiler.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

HAZIM

Slavonski Brod hastahanesinin ağzına kadar dolu koridoruna yatırılmış olan "kertenkele" Hazım, sağ bacağında korkunç bir acı duyuyordu. Bacağına, dizinin altına, merminin saplandığı anı hayal meyal hatırlıyordu. Doktorlar onu alelacele, anestezisiz, koridorun bir köşesinde ameliyat ederken, kendinden geçmişti. "Kertenkele" Hazım, bisturinin et ve kemikten geri kalanı kestiğini ve pantolonunun bir paçasının bundan böyle boş kalacağını fark etmemişti.

Slavonski Brod, Hırvatistan, Haziran 1992

OSMAN

Modriça futbol stadyumunun karşısında, terk edilmiş iki katlı bir binada gizlenmiş keskin bir nişancının ateş ettiğini Osman'ın anlaması için, uzun saniyelerin geçmesi gerekmişti.

"Zolya"sını, yani Rus bazukasını kucaklamış, kulakları tetikte, gizli nişancının nereden ateş ettiğini tahmine çalışarak, çalılıkların arasından kaçıyordu. Stadyumun girişindeki, eskiden maç bileti satılan nöbetçi kulübesinden ateş açtığında, onikiden isabet ettirdiğini farketmedi.

Birkaç saniye sonra, nişancını ateş ettiği eve girdi ve bir Sırp askerinin yanmış cesediyle karşılaştı.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

"KURT" UTA

Hödük de denilen "Kurt" Uta oduncuydu; azıcık saf bir ayyaştı. Bosna savaşının daha ilk günlerinde, Modriça sırtlarındaki ormanda, sadece bir av bıçağı ve tabancası ile, baştan aşağı silahlı iki Çernik yakaladı. Daha sonra, bu işi nasıl yaptığını sorduklarında şu cevabı verdi: "İyi de dostlar, bu ikisi Sırbistan'dan geliyordu. Bana kurt demişlerse, bu ormanda doğup büyüdüğüm içindir..."

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

AMCA* MUHARREM

Muharrem, sarhoşken para saçtığı için Çingene çocuklarının "Tonton" diye çağırdıkları, sıskası çıkmış bir adamcağızdı. Zavallı ömrünü, Modriça pazarında kavun karpuz satarak geçirmişti. Böylece uzun ve tembel bir yaz geçirir, kış gelince de, elma ve soğan satarak kendi deyimi ile, "sadece yaşayacak, yani rakı ve çerez alacak kadar" para kazanırdı. Üç kutsal kuralı vardı: komşunu aldatmayacaksın, hırsızlık yapmayacaksın, öldürmiyeceksin.

"Amca" Muharrem'e ne olduğu tam olarak bilinmiyor. Sırp ordusu onu esir alıp götürmüş ve esir mübadelesinde, Müslüman soydaşlarının hiçbirinin aklına onu sormak gelmemişti.

O yıl yaz, bu nedenle geç gelmişti.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

* Orijinal metinde sözcük "Amidza" biçiminde geçmektedir. Sırpçadan Fransızcaya çevrilirken, çevirmen "amca/dayı anlamına gelen Türkçe sözcük" diye not düşmüştür. (Yay. N.)

ŞEVKİ

Bir Sırp tankı, Modriça'da edebiyat öğretmeni olan Şevki'nin dairesini ve içindeki beş bin kitabı yıktı. Şevki, Sırp Demokratik Partisi'nin kara listesindeydi ve ayrılıkçı Müslüman olmakla suçlanıyordu. 1992 Noel'ini Fransa'da, arkadaşı doktor Alain Branchereau ile geçirmişti.

O kutsal gece, Noel ağacının altında, onun için kışlık çorap, iki dolmakalem, tütün, bir de kitap konulmuştu.

Nancy, Fransa, Noel 1992

ASLAN ASKER SVALYEK
(Yiğitlere Dua)

Savaşta onu her görmüş olan, sivil pantolonlu o yiğit askeri hatırlıyor: en olmaz, en beklenmedik yerlerden aşırdığı tüfeği ile her zaman çakırkeyif!

Aslan asker Svalyek; siyah yün takkesi ve gülümseyen yüzü ile bir çocuk ruhuna ve bir ağır işçi ellerine sahipti. Savaşın kör talihi onu cepheye, Derventa kentinin yakınlarına götürmüştü.

Hayatta olduğu ve dövüşmeğe devam ettiği söyleniyor.

Bu garip kuşu, Aziz Mikael korusun!

Dervante, Bosna Hersek, Aralık 1992

MİRSAD

"Miça" denilen kahveci çırağı Mirsad'ın kanı, Bosna savaşının üçüncü günü, görmeğe gittiği kötürüm büyükannesinin evi önünde aktı.

Tanıkların belirttiğine göre, o yıkık dökük kulübede, kahve ısıtmak için ocağa konulan odunlar, Mirsad'ı öldüren patlamadan çok sonra da yanmağa devam etti.

Komşular Mirsad'ın büyükannesini, işgal bölgesinin dışına taşıdılar.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

TONİ

En iyi Müslüman savaşçılardan Toni'nin, *bu* savaş için bile tuhaf ve saçma bir sonu oldu.

Sırp saldırılarının dindiği bir sırada, sığındıkları yanmış bir evde üç arkadaşı ile kâğıt oynamaktaydı. Ayyaş ve esrarkeş meczup Mate çıkageldi. Otomatik silahı ile onları tehdit ederek oyuna girmek istedi. Toni, az sonra olacaklardan şüphe etmeksizin, reddetti. Kendisi de Boşnak birliklerinde bulunan meczup Mate, dört arkadaşını da vurdu ve bilinmeyen bir yere gitti. O günden sonra onu kimse görmedi.

Ocak, Bosna Hersek, Ağustos 1992

İZZEDDİN

Sabahın dört buçuğunda, ilk Sırp topları, Modriça yakınlarındaki Müslüman Yakış kasabasını dövmeğe başladı. Tam ortasındaki camiyi, insanların en kalabalık oldukları yeri, hedef almışlardı. Toplardan biri, elektrikçi İzzeddin'in evine isabet etti.

Mahzene saklanmış olan annesi, karısı ve çocuklarına bir şey olmadı ama, sofrada oturan İzzeddin, alev alan bir kalasın düşmesiyle oracıkta öldü.

Aynı gün saat on bir buçukta, "komşularımız"ın top atışları durduğunda, İzzeddin'in arkadaşları, mucize kabilinden yıkılmamış olan camiin yanındaki mezarlığa onu gömüverdiler.

Yakeş, Bosna Hersek, Mayıs 1992

ASIM

Eski bir Bosna atasözü: "Tanrı ayyaşlarla çocukları korusun" der. Savaşın ilk günlerinden birinde, herkesin ayyaş diye bildiği "dalgıç" Asım, alevler içindeki kentleri *bisikletiyle* geçti, hatta Sırp saflarına kadar gitti ve sağ salim geri döndü.

Ertesi sabah, şarabını içtiği sırada kendisine bir gün önce yaptıklarını anlattılar. "Dalgıç" Asım o denli korktu ki oracaktı kendinden geçti.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

SİMKE

Kentin alay konusu serseri Simke, bir halk öyküsünden çıkmış gibiydi. Bu savaşın, kendisini savunmasını bilmeyen ya da becerememeyenlerin ilk düşenler olacağı şeklindeki mantığına göre, kendisi gibi zararsız hemşehrileriyle aynı yazgıyı paylaştı. Onu son gördüklerinde, elleri çıplak, Sırp saflarına doğru ilerlemekteydi.

Modriça, Bosna Hersek, 1992

ZELİNAC KARDEŞLER

Beş Zelinac kardeşten üçü, aynı hafta içinde, evlerini korurken öldü. İlk ikisi, doğdukları kasaba Yakeş siperlerinde hayatların yitirdi. Yakeş'te etnik temizlik yapıldıktan sonra, kasaba Sırp lideri Karaçiç'in adını alıp Karacicevo diye anılmağa başlandı.

En genci olan üçüncüsü, Sırp ordusunun basacağı bir evden kadınlar ile çocukları kurtarmak isterken öldü.

Toprağa verildikleri sırada, geri kalan ikisini, emin bölge olan Hırvatistan'a geçirmek istediler. Öneri anında reddedildi. Sonuna kadar Bosna'da kalıp savaşacaklardı.

Bir başka dönemde, daha onurlu, daha dürüst bir dönemde, halk bunu efsaneleştirmiş olurdu.

Ama beş Zelinac kardeşten geriye, sadece bu mütevazi ve kısa öykü kaldı.

Yakeş, Bosna Hersek, 1992

HÜSO VE HASO*
(Tuhaf Öykü)

Saraybosna'nın bombardımanlarından birisi sırasında, alarm düdüğüne sokakta yakalanmış olan Hüso, oturduğu binanın mahzenine gitmek için acele etti.

Binanın avlusunda komşusu Haso'ya rastladı. Çocuklar için kurulmuş bir salıncakta sallanıyordu.

Hüso:

"Hey Haso" dedi. "Bütün Saraybosna yıkılmak üzere, sen tutmuş sallanıyorsun. Vakit varken postunu kurtarmağa bak..."

Haso:

"Ne demezsin" diye yanıtladı. "Sallandığım yok. Görmüyor musun, keskin bir Sırp nişancısının canını sıkmakla meşgulüm..."

Bosna Hersek, İç Savaş, 1992

* Boşnakların Lorel ve Hardy'si. Ayrılmaz iki arkadaş. Bosna'da anlatılan hemen tüm komik hikâyelerin kahramanları. Onları halk yarattığına göre, kâh aptal, kâh kaba ama her zaman içtendirler.

AMİL

Gepgenç Boşnak askeri Amil Hamziye, Derventa cephesinde siperlere bakmağa geldiğinde, ölüm gözlerini ebediyen açtı.

Anlatıldığına göre Amil H. karnından vurulmuştu. Toprağa verilmeden yıkanmış olan yüzünde, koca koca açılmış gözleri tuhaf biçimde parlıyordu. Orada yatan kader kurbanı, sanki birden kalkacak, gerinecek ve son yolculuğunda onu geçirmeğe gelenlere hitap edecekti.

Derventa, Bosna Hersek, Eylül 1992

MİTHAT SARVAN

"Sırp" Modriça'da kalmış ender Müslümanlardan biri, daha sonra Sırpların "dümen suyuna" girecek olan askerlik hocası ve büyük "Yugoslav" Mithat Sarvan idi.

Bu yarı trajik yarı komik, iki küçük çocuk babası adam; eski Yugoslavya'da Nisan 1991'de yapılan son nüfus sayımında, nüfus memuruna: "YUGOSLAV OLDUGUMU YAZIN. BAŞKA BİR MİLLİYETTEN SÖZ EDİLDİĞİNİ DUYMAK İSTEMİYORUM" demişti.

Bugün, "o Yugoslavya"nın neden olduğu tüm o kurbanlardan sonra, Mithat Sarvan'ın bu sözleri, başka şeyden söz edildiğini duyan ve özlemini çekenleri bekleyen akıbetin kaba bir tanımı oldu.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

HÜSO VE HASO II
(Komik Öykü)

Boşnak askerleri Hüso ile Haso, gecenin on birinde oradan geçecek olan Çerniklere tuzak kurmağa gitmişlerdi.

İşe koyuldular.

Saat on buçuk oldu– Hiç.

On bir oldu– Hiç kimse.

Gece yarısını beklediler– Ortalıkta Sırp yoktu..

Sırp ordusunun o gece gelmiyeceği kesinleşince, Haso endişeyle arkadaşı Hüso'ya şöyle dedi:

"Kahrolası! Başlarına bir şey gelmesin de..."

Bosna Hersek, İç Savaş, 1992

HÜSO VE HASO III
(Komik Öykü)

Hangi mucize sonucuysa, Saraybosna'da ekmek dağıtılacaktı. Fırının önünde kuyruk oluştu. Boş yere beklendikten sonra fırıncı: "Kusura bakmayın" dedi. "Herkese ekmek yok. Sırplar sıradan çıksın."

Sırplar boyun eğdiler, diğerleri beklemeğe devam etti. Öğleden sonra fırıncı tekrar göründü:

"Kusura bakmayın ama siviller sıradan çıksın. Bugün yalnız Boşnak askerlerine ekmek var."

Siviller evlerine döndü, askerler beklemeğe başladı.

Fırıncı tekrar göründüğünde gece olmuştu. Omuzlarını silkerek: "Çok üzgünüm yiğitlerim ama bugün ekmek yok" dedi.

Bunun üzerine Boşnak askeri Haso, arkadaşı Hüso'ya yan gözle bakıp, kendi kendine söylenir gibi:

"Desene Haso" dedi. Her zamanki gibi yine Sırplar kârlı çıktı.

Bosna Hersek, İç Savaş, 1992

SIRPLAR

AZİZ SAVA İLAHİSİ

I

Azizlerin Azizi
Okulların, Kiliselerin ermişi
Azizlerin en yücesi
Aziz Sava'yı
Sevgiyle analım.
Koruyucumuz Sava ile,
Zafer ve başarı bizimle.
Şarkı söyleyin Sırplar
Üç kez ediniz tekrar.

II

Ey Sırbistan
Koruyucum Aziz Sava'ya
Sevgini, minnetini sun.
Tüm Sırplar
Azizleri Sava yortusunu kutlar.
Şarkı söyleyin Sırplar
Üç kez ediniz tekrar.

III

Aziz koruyucumuz Sava
Gökyüzünden bizi kutsar.
Yeryüzündeki tüm Sırplar
Deniz kıyısındakiler ve Tunalılar

Kaldırın başınızı
Sırpların övüncü Sava
Gökyüzünden size bakar.
Tanrı mekânından.

IV

Tüm Sırpların yürekleri
Seninle bir olsun.
Barış ve sevgi güneşi
Hepimiz için parlasın.
Aziz Sava yardım et bize.
Anlaşarak yaşayalım.
Dinle çocuklarının sesini
Sırp halkının sesini!

IV

Beş yüz yıl boyunca Sırplar
Esarete dayandılar
Aziz Sava'yı yücelterek.
Aziz Sava Sırpları sever
Onlar için Tanrı'ya şefaat eder.
Şarkı söyleyin Sırplar
Üç kez ediniz tekrar!

ÖĞRETMEN NİKOLA

Öğretmen Nikola Nastasiç, Modriça'nın eski lisesinde tarih okutuyordu. Azıcık tuhaf, sıska, uzun sakallı, gözlükleri burnunun üzerinde, bizim kaba saba Bosna'mız için fazla ince, hatta kadınsı idi. Savaştan birkaç gün önce, Strybor adını verdiği bir "aşina ruh" gelip ona dadanmıştı, öyle söylüyordu.

Sanki kendisini, bir nefis bahar sabahı üç karanlık suratlı Çernik'in gelip alacağından ve Bosna nehri kenarındaki söğütlüğe götüreceğinden kuşkulanıyordu. Oysa öğretmen Nikola Nastasiç, *savaşa gitmeyi reddetmişti.*

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

PAPAZ SAVA

Küçük Modriça kentinin sokaklarında savaş olanca hızıyla sürüyordu. Birkaç günden beri Ortodoks Sırp Kilisesinin çan kulesine, keskin bir nişancı tırmanmıştı. Tehlikeli, işinin ehli ve kurnazdı. O gün, Bosna Hersek Savunma Kuvvetleri'nin komutanı Vlada, nasıl olduğu bilinmez, Kilisenin içine dört adamıyla birlikte girmeyi başarmıştı. Papaz Sava'nın evi de oradaydı.

"Hey papaz efendi" diye seslendiler. "Şu maymun kılıklıya inmesini söyle yoksa onu da, kiliseyi de uçururuz."

Papaz, iriyarı, kır saçlı, kırk yaşlarında bir adamdı:

"Evlatlarım" diye cevap verdi. "Yukarı çıkarken benden izin

almadılar, siz de onu indirirken benden izin amayacaksınız herhalde. Ben sadece Tanrı'nın hizmetindeyim, kimse fikrimi sormuyor."

Kilise yerle bir edildi. Dört köşeden dört "zolya" yani dört Rus bazukası çan kulesine peşpeşe ateş açtı. Kule, boğuk bir gürültüyle yıkıldı. Sonra, alışılmadık bir sessizlik oldu.

Papaz Sava, karısını, kızını aldı ve Sırbistan'a gitti.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

MİLYANA, TANKLI KADIN

Federal Orduya ait öldürücü makine T-84, küçük Boşnak kentinde dönenip duruyor ve Müslümanlarla Hırvatların evlerini yıkıyordu.

Hesap basitti: Her eve bir top.

Felaket kokan kalın dumanın arasından, kapağın üstünde tuhaf bir görüntü belirmişti.

Tanklı kadın Milyana, kızgın çeliğin üstünde oturuyordu. Bağırarak konuşuyor ve eliyle komşularının, arkadaşlarının evlerini gösteriyordu.

Kanlı gözlerinin önünde tüm bir kent, dahası dürüstlük ve cesaretle yoğrulmuş tüm bir hayat yok olmaktaydı.Tanklı kadın Milyana'nın yüzü, anlatması zor, cehennemin dokuz kat dibinden gelen kötü bir gülümsemeyle aydınlandı. Söylendiğine göre, gece olunca Milyana tanktan çıktı ve kocası ile oğlunun başına kötü bir şey gelip gelmediğine bakmağa gitti.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

MEÇHUL ASKER

Bosanskan Posvina'daki Hırvat köylerinin şiddetle bombalanması sırasında HVO (Hırvat Savunma Konseyi) askerleri, patlamamış bir bomba buldular.

Bombanın üzerine birileri, acemi bir kiril yazısıyla ve aceleyle şunları yazmıştı:

"BÜTÜN SIRPLAR AYNI DEĞİLDİR."

Peçnik, Bosna Hersek, Temmuz 1992

SİMO

Ölüm, Simo Çayiç'i gözleri açık yakaladı.

Tüm Bosna alevler içindeyken onu öldüren kurşun, yurttaşlarından biri tarafından atılmıştı.

Federal Ordu subaylarından birinin "Sadık bir Sırp mısın?" sorusuna, Simo şöyle yanıt vermişti: "Sırbım kuşkusuz, ama Bosna da benim vatanım."

Başka da bir suçu yoktu.

Modriça, Bosna Hersek, Ağustos 1992

ZDRAVKO I

Kentin tam göbeğindeki evinin kapısına elini uzattığı sırada, Modriçalı şair Sırp Zdravko İlinçiç'in boynundan, ustura kesmiş gibi, kan fışkırdı.

Birkaç metre ötesinde patlayan bir Sırp bombasının kızgın bir parçası canına okumuştu. Ölümüne yaralanmış, yüzü, elleri yanmıştı.

Aynı zamanda, belki de aynı anda kardeşi Bladimir'e Modriça yakınlarındaki Sırp Milosevaç köyünde –en çok bomba yiyen köylerden biriydi bu– madalya veriliyor ve Sırp ordusunda topçu yüzbaşılığına yükseltiliyordu.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

BİR SIRP PİLOTU

Sırp uçakları, Bosanska Posavina'daki Boşnak birlikleri geri çekilirken, onlara "refakat" etmekteydi, yol üstünde ne varsa yok ederek...

Anlattığımız olay, Kosova savaşının (28 Haziran 1389) yıldönümüne ve Aziz Guy yortusuna rastlayan gün, Bosna nehrinin sol yakasında cereyan ediyordu. Otuz kadar asker, korumasız ve baş açık, bir düzlükte koşmaktaydı. Tepelerinde bir MS MİG 21 uçağının ölüm habercisi homurtusunu duydular. Zavallılar donmuşcasına kalakaldılar. Oysa uçak dönüp nehre yöneldi ve ölümü oraya kustu.

Patlamadan sonra, ne olduğunu tam anlamayan Boşnaklar bir çalılığın arkasına koştular. Uçak gitmişti. Sigarası olanlar, vicdan azabı duymadan keyif çatabilirdi.

Böylece, adı bilinmeyen bir Sırp pilotu, onurlu bir insan olarak, otuz kadar Boşnakın, bayramlarını kutlamalarına olanak vermiş oldu.

Modriça, Bosna Hersek, 28 Haziran 1992

ZDRAVKO S.

Kısaca "Sırp Zdravko" denilen Zdravko Spasoyeviç, yetmiş beş yaşındaki Müslüman komşusu Osman'ı, boynuna bir ip takarak, ayılar gibi kentte dolaştırıyordu.

İhtiyar Osman, sarhoş Sırplar için Çernik türküleri söylemek zorundaydı.

Her hatasında köteği yiyordu. Hangi mucize bilinmez, sonunda onu koyuverdiklerinde yaşlı Osman çökmüş, bitmişti; çok şarkı söylemekten sesi kısılmıştı.

Yüzündeki Sırp çizmelerinin izi uzun süre gitmedi. Onu tekmeleyerek dövmüşlerdi.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

ÇEDA*

Sırp Ordusu, piyadesinin başarısız saldırılarından sonra, geri çekilirken ölülerini toplamaz olmuştu.

Ölü Çernikleri alelacele gömmek *bize* düşüyordu. Vakit olmadığı için hepsini bir çukura dolduruyorduk.

Bir gün, iğrenmeyi de bastıran bir merakın dürtüsüyle, bu işi üstlenmiş adamlar; içki kokan bir cesedin üstünü aradılar.

Üzerinde buldukları eşyaların listesi pek uzun değildi: bir bıçak, birkaç mermi ve yarı yarıya boşalmış bir şişe rakı. Şişenin üzerinde tükenmez kalemle şöyle yazılmıştı:

"BANA CESARET VERMESİ İÇİN"

Peçnik, Bosna Hersek, Haziran 1992

* Savaşla ilgili komik hikâyelerde (böyleleri de vardır) Sırp elebaşlarına yani "Çernik"e verilen ad.

DYOKO MARYANOVİÇ

Esaslı ayyaş, eski "kızıl", gözden düşmüş Marksist. Modriça Demokratik Sırp Partisi'nin (SDS) yerel örgüt başkanı ve Bosna'da "Sırp davası" ideoloğu Dyoko Maryanoviç, savaş öncesi günlerde, ya SDS üyesi ya da "Sırplara" ait kahvehanelerde taraftarlarını toplamayı huy edinmişti.

Kahvehanelerden ve topluluktan hoşlanan gerçek Bosnalılar, bu bolca içki içilen toplantılarda konuşmacının doğal olmayan tavırlarına bozulurlardı. Gerçekten de Benito Mussolini gibi kafası dik, çenesi ileride dururdu Dyoko Maryanoviç. Bu duruş, tabii anlamlıydı ama yersizdi ve terbiyeli insanları rahatsız etmekteydi.

Modriça, Bosna Hersek, Kış 1992

YEVTA

Sırp ordusunun ilk geri çekilişinden sonra, Modriça'ya bakan Mayna tepesinde, Çerniklerin âlemlerinden kalma bulgular ele geçti: içki şişeleri, konserve kutuları, yırtık kadın giysileri, pornografik dergiler vb.

Eskiden sık sık gidilen bu gezinti yeri tepede dolaşırken, yanmış bir evin avlusunda, Sırpların köylerine çekilişlerinden iki gün sonra eski Federal Yugoslav ordusundan kalma bir miğfer buldum. Sahibi üzerine adını kazdırmıştı: YEVTA. Az ötede, bir kaput bırakılmıştı. Tanımadığım bu Yevta'nın izini sürmeğe karar verdim.

Uzağa gitmeme gerek kalmadı. Avludan on adım ötede, bir akasya ağacının altında, adamımıza ait olduğu anlaşılan bir ceset vardı. Yanıbaşında kırmızı kaplı bir kitapçık duruyordu.

Kitabı alıp okudum. Adı: *Ortodoks Dua Kitabı* idi. Hatırladığım, yarı yarıya yırtılmış olan kitap elimdeyken, kendiliğinden yetmiş ikinci sayfada açıldığı. Sıkça okunan bir yer olmalıydı. Bu, "düşman için dua" bahsi idi. İlk cümlesi şöyle başlıyordu: "ON-

LARI AFFET TANRIM, ÇÜNKÜ NE YAPTIKLARINI BİLMİYORLAR..."

Modriça, Bosna Hersek, 30 Haziran 1992

VİD

Bosanska Posavina'nın, Belgrad radyo ve televizyonunun ve Saraybosna sırtlarındaki Pale radyosu ve basın ajaslarının savaş muhabiri Vid Blagoyeviç, hergün Modriça'daki hür Sırp radyosu aracılığı ile komşu Müslümanlara ve Hırvatlara sesleniyordu. "Sevgili komşular" diyordu. Sava'ya acele geçiniz ve güzel Hırvatistanımıza sığınmağa* bakınız; çünkü sanırım yakında, herkese yer kalmıyacak..."

"Gazetecilik"te en büyük atlatması da, Belgrad televizyonunda yayınladığı on dakikalık bir röportajda, halkın "Sırp kurtarıcılarını" çiçeklerle karşıladığını bildirmek oldu. Bir başka savaşın ideoloğu olan Herr Joseph Göbels, gelecekteki savaşların, zaferle sonuçlanmasında basının büyük rolü olacağını sezinliyerek, "Bir yalanı üç kez tekrarlamak doğru olması için yeterli" derdi.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

VOYVODA** CRVO

Karargâhı, her iki saldırıda da Vranyak kentinin küçük Boşnak kasabası Modriça'da bulunan çernik voyvoda Crvo, adamlarını gözünü kırpmadan ölüme yollamasıyla ün salmıştı.

* Yeni Hırvat Cumhuriyeti tarafından da benimsenmiş olan eski Hırvat ilahisi "Güzel Hırvatistanımız" diye başlar.

** Çetniklerde askeri ve onursal rütbe.

Savaşın ilk günlerinden birinde, Sırp askerleri Doboy'dan Modriça'ya giden trene binmişler ve şarkılar söyliyerek Modriça'yı "kurtarmak" üzere yola koyulmuşlardı.

Kenti savunan birlikler, onları kolaylıkla alt etmişlerdi çünkü hepsi yarı yarıya sarhoştu.

Daha sonra, Voyvoda Crvo'nun, onlara Modriça'da hiçbir direnişle karşılaşmıyacaklarını söylediği öğrenildi.

Vranyak, Bosna Hersek, 1992

SAVA LUKİÇ

Savaş öncesi günlerde, Demokratik Sırp Partisi militanı ve Modriça okullarından birinde Sırp-Hırvatça öğretmeni M. Sava Lukiç, Hırvat komşularına felaketin yakın olduğunu haber verdi.

Tatlı bir nisan akşamı, sarhoş olan Sava Lukiç, onların kapısını çaldı ve "Pazar sabahından itibaren, sizin ve çocuklarınızın kollarınıza beyaz şerit takın" dedi.

Kola takılması gereken bu "beyaz şerit", bir başka tür "Yahudileştirme" simgesiydi. Sırp olmayan herkes "kurtulmuş" kentte, bunu takmak zorundaydı.

"Mukaddes halk"tan olmayanlara, sabahları dokuzdan on bire, serbestçe dolaşma hakkı veriyordu.

Ama yiyecek edinme ya da sağlık yardımı görme güvencesi vermiyordu.

Bu "beyaz şerit" sayesinde, Sırp askeri olarak cepheye gideceklerinden emin olabilirlerdi. Bosna'da bu şeridi Müslümanlar, Çingeneler ve Hırvatlar taktı.

Bu şerit sayesinde işinden olmaktan, evinden olmaktan, arabasından olmaktan pek emin olunamazdı ama canından olunmuyordu.

Sadece "namuslu" Müslümanlar, Çingeneler ve Hırvatlar bu şeridi takma "ayrıcalığına" sahiptiler.

Ötekiler ya öldüler ya göçtüler ya da cephedeler.

Modriça, Bosna Hersek, Nisan 1992

DRAGAN

Savaştan önce, Modriça kent kahvesinde garsonluk yapan Çetnik Dragan'ın üstü arandığında, kuşağının içinde, göz oymakta kullanılan üç çatallı bir tığ buldular.

Belki de bu korkunç alet, kabzasında kazınmış yazı olmasaydı, dikkatimizi çekmiyecekti. Tek bir sözcük, bir kent adı yazılıydı:

VUKOVAR

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

ZORAN

Kısaca Zoka diye çağrılan Zoran Spasoyeviç'in yufka yüreği, Hırvatistan'a kaçmak için Sava'yı geçtiğinde iyice burkuldu. Kaçmakta olan o uzun kuyrukta tek Sırp kendisiydi.

Sonraları ona, Zagreb istasyonu yakınlarında, kanlı yalın ayakları ile kendini iyice kaybetmiş olarak rastladılar.

Zagreb, Hırvatistan, Ağustos 1992

BİR SIRP ESİRİ

Sırp esirlerinin elleri önlerine alınarak dikenli tellere bağlanırdı. Burada anlatacağım olay, "kaçma" nedenlerimden biridir.

Federal ordunun üniforması içinde, traşsız, elleri dikenli tellerle bağlı, ufak tefek bir adamın önünden geçmiştim. Modriça yakınlarındaki Garevaç kasabasına giden kanalın yanı başına çömelmişti.

Yalvaran bir sesle seslendi ve ceketinin sol üst cebini açmamı istedi.

Söylediğini yaptım ve iki çocuk resmi çıkarttım. Biraz büyükçe bir oğlan ile daha küçük bir kız çocuğunun resimleriydi. Kanlı parmaklarının arasına resimleri sıkıştırıp, gerisin geriye kaçtım. Resimlerin sırtına şöyle yazılmıştı:

"BABA, GERİ GEL."

Garevaç, Bosna Hersek, Haziran 1992

DYOKO ZIMANOVİÇ

Karşı cepheye katılmaya hiç de
mecbur olmayan en iyi arkadaşıma.

Liffol-le-Grand, Fransa 1993

"SISKA" DENİLEN PANİÇ DRAGAN

"Sıska Dragan'ın elinde her tüfek öldürücüdür." Bosanska Posavina halkının, Modriça'nın serserisi ile alay etmek için bestelediği şarkı böyle başlıyordu. Bu karışık dönemde, canavarlarla alçakları kayırmış olan Sırp tetikçi "Sıska" Dragan, Müslüman kadınların ırzlarına geçildiği ve "tutsak edildiği" sırada "cellat" payesine yükselmişti.

"Sıska" Dragan Paniç'i tanıyan bizler, kadınlardan ancak bu yolla yüz görebileceğini biliyorduk.

Modriça, Bosna Hersek, 1992

RADENKO

Sava ve Dragica Raduloviç'in oğlu olan yirmi yaşındaki Sırp tetikçisi Radenko, Modriça'da doğduğu evin tavan arasından tüfeği ile ateş ederken, komşuları Müslümanların Rus bazukası "zolya"dan fırlayan bir mermi yüzünden öldü.

Babası bunu öğrendiğinde: "Modriça'yı tank ile ezeceğim" diye haykırdı.

Sonra, savaşın ilk günü geldi.

Sonra savaşın ikinci günü geldi.

Üçüncü günü de geldi. Olaylar gerçekten de böyle cereyan etti.

Radenko'nun babası Sava, yıkılmış Modriça'ya tank ile girdi.

Modriça, Bosna Hersek, Mayıs 1992

HIRVATLAR

AZİZ AUGUSTİN DUASI

Tanrım, günahlarımızı ve acılarımızı önüne seriyoruz.

Yapmış olduğumuz kötülüğü dikkate alırsak, yapmakta olduğumuz kötülükten az ama gene de çoktur. Yaptığımız ağır, çektiğimiz hafiftir. Bizi hatalarımız yüzünden cezalandırdığını hissediyor ama inatla, günah işlemeğe devam ediyoruz.

Biz zavallı günahkârlar kamçını hissediyor ama kötü olmayı sürdürüyoruz.

Sabır gösterdiğinde, hatamızı düzeltmiyoruz, cezalandırdığında tahammül edemiyoruz. Bizi cezalandırdığında yaptığımız kötülüğü itiraf ediyor, cezamız bitince pişman olduğumuzu unutuyoruz.

Bize elini uzattığında iyi olacağımıza söz veriyoruz; başlarımızın üstündeki kılıcı kaldırdığında verdiğimiz sözü tutmuyoruz.

Bize vurduğunda affını diliyoruz; bizi affettiğinde cezalandırman için yeni nedenler yaratıyoruz.

Evet Tanrım, günahkâr olduğumuzu biliyoruz, affını esirgediğinde bizi *yok edeceğini* biliyoruz.

Ey Yüce Babamız, Sen ki sana yakaranları bir hiçten var ettin, bize, lâyık olmadığımızı bahşet.

Tanrımız İsa adına

AMİN.

Tanrım, günahlarımız kadar ceza verme!

Kötülüğümüz kadar acı çektirme!

MATE

Altmışlık Mate her gün, Modriça yakınlarındaki Donyi Kladari kasabasında olan evinin avlusuna oturmağa çıkardı. Vaktini içki içerek ve tabancasını ateşleyerek geçirirdi. Evi, Pançevo'dan gelen özel Sırp kuvvetlerine karşı bölüğümüzün savunmağa çalıştığı Belgrad demiryoluna çok yakındı. Birkaç gün içinde köylüler, Mate'nin rastgele değil belirli bir düzene göre ateş ettiğini fark ettiler. İki vuruş, bir duruş, sonra üç vuruş daha...

Evini aradıklarında bir radyo vericisi buldular. Hırvat Mate, Sırplara satılmış bir casustu. "Hainler" takas edilmediği için, onu öldürmeden önce:

"Ama körolası, neden bu işi yaptın?" diye sordular.

Yabani bir sesle, anlamsız bir şey sormuşlar gibi öfkelenerek cevap verdi:

"Sırpla evli bir kızım var. Kocası Bogdan, Federal orduda teğmen..."

Donyi Kladari, Bosna Hersek, 1992

PAPAZ YOKA

Katolik Kilisesi, Sırp birliklerinin Modriça'ya girdikleri gün yıkıldı. Akşam da ateşe verildi ve geri kalanını tanklar halletti.

Birkaç gün sonra Bosna Hersek savunmasına bağlı bir müfreze, "kurtarılan" kente girdiğinde, ben de birlikte girdim. Her yan sessizdi, sadece ilkbahar yağmurunun vuruşu duyuluyordu. Kilisenin oturma yerleri yanmıştı, âyin yapılan yer yıkılmış ve pisletilmişti. Modriça papazı Yoka, elleri birbirine kavuşmuş orada duruyor, hiçbir şey demeden enkaza bakıyordu.

Kilisenin tam ortasında, bu karışıklığın arasında, kanatları ve kafası kopartılmış, alçıdan bir melek yatıyordu.

Asker çizmelerimle molozlara basarak, kırılmış meleğin önünde dua eden papaza yaklaştım.

Sanırım Yoka'nın duası ve benim suskunluğum etkisini gösterdi.

Uykusuz geceler yüzünden mi, geçirdiğimiz korkular yüzünden mi bilinmez ama her ikimize, bir an için meleğin kafasının durduğu boşlukta bir gülümseme belirir gibi geldi.

Modriça, Bosna Hersek, Haziran 1992

BOBAN

Boban diye çağrılan Hırvat yurtsever ve "Ustaşi" İvan, özellikle, "Göklerdeki Babamız", "Selam Sana Meryem Anamız" gibi Katolik dualarını Sırp esirlerine öğretmekle ün salmıştı. Din derslerini tuhaf bir bitiriş tarzı vardı. Açık duran dua kitabının arkasında ayakta durur ve Ortodoks esirlerinin ağzına bir kurşun sıkardı.

Garevaç, Bosna Hersek, Mayıs 1992

KAYINA

Topçu Kayına, henüz olmamış buğday tarlasından geçerken, rüzgârın tatlı okşayışını yüzünde hissetti. Bu tatlı esintinin, düşmanın kurduğu tuzağın ardındaki top namlularıyla gizli ölümün donmuş soluğuna dönüşeceğini aklına getirmedi. Topçu Kayına yüzükoyun yere düştüğü anda rüzgâr durdu, Noel ağacının süsleri gibi, kocaman yağmur damlaları yağmağa başladı. Havayı tazeleyecek fırtınanın habercisiydi bu damlacıklar.

Peçnik, Bosna Hersek, Temmuz 1992

PAPAZ PAVAO

Peçnik'teki Kilisesinden Papaz Pavao'nun kurtarabildiği tek şey, üstünde bir haç bulunan tahta taç oldu.

Bir ayı aşkın süredir Sırp uçakları bu güzel küçük kilisenin üzerinden geçip durdular, ta ki bir "krmaca"* çan kulesini uçurana kadar...

Papaz Pavao canını kurtarabildi: o sırada mezarlıkta, ölmüş askerleri gömüyordu.

Peçnik, Bosna Hersek, Temmuz 1992

GENÇ MUHAFIZ

Hırvat ordusunun Ulusal Muhafız Gücü üyesi olan on sekiz yaşındaki delikanlı, Hırvat Garevaç kasabasında savaşmağa gönüllü olmuştu.

Bosna'daki ilk günün ilk saatinde siperde nöbeti devralmağa gittiğinde, Sırp köyü, Milosevac'dan gelen top atışı ile ortadan biçildi.

Ertesi günü öğleden sonra onu, teneke bir tabut içinde Hırvatistan'a geri gönderdiler.

Garevaç, Bosna Hersek, Mayıs 1992

* Krmaca: [Fransızca metinde "truie"]. "Dişi domuz". İçi küçük bombalarla dolu bir bomba. Bir "krmaca", toprakta on metre çapında bir krater açabilir. (Fransızcaya Çev. N.)

GREBA

Üç binden fazla Müslüman ile Hırvatın görünmez bir güç tarafından kovulup sığınmağa gittikleri komşu devlet Hırvatistan'da, Slavonski Brod stadyumunda kurulan geçici kampta, arkadaşım: "Üç şey bozgun kokar" dedi. "Açlık, susuzluk ve utanç".

Amerikan yardımı dağıtan Kızıl Haç kamyonunun önünde –bitip tükenmiş, ama gene de sıra kapmak için birbirini yiyen insanlar arasında beklerken– Greba devam etti: "Bize yiyecek ve içecek verecekler ama korkarım ki utanç, onurumuz bittikten sonra da sürecek."

Bu sözleri duyunca, kuyruktan çıktım ve uzun süre yakıcı temmuz güneşinin altında durdum. Yüzümden acı ve tuzlu bir şey akıyordu. Ter olduğunu söyliyerek teselli buluyordum. En azından öyle umuyordum.

Slavonski Brod kampı, Hırvatistan, Temmuz 1992

DULE

Hırvat Savunma Konseyi üyesi genç Dule, iyi çalışmayan bir Rus bazukasıyla ateş ediyordu. Bomba on metre ötesine düştü ve göğsünü, ciğerini parçaladı. Bunlar düşman hattının gerisinde oluyordu ve ağabeyi onu kollarında, uyuyan bir çocuk gibi, Garevac mezarlığına taşımak zorunda kaldı.

Onu alelacele gömdük ve mezarına ayırt edici bir işaret koyamadık. Sonra savaşa devam etmek için siperlere döndük.

Donyi Kladari, Bosna Hersek, Mayıs 1992

MARKO

Modriça yakınlarındaki Peçnik köyünde, doğduğu evi terk etmeden önce, genç Boşnak askeri Marko C., manyeteskopunu aldı ve domuz ahırına götürdü. Sonra evine bir el bombası attı.

İşi bitirmek üzere üniformasını çıkartıp, sivil giysilerini giydi ve Hırvatistan'a gitti.

Peçnik, Bosna Hersek, Temmuz 1992

VESELKO KOROMAN

Onuru, yaraları ve bol hüznü olan
Soylu ve yürekli bir gücü elinde tutan
Denizin, ovanın, kitapların ve meleklerin sahibi
Kalender bir ulusun da sırası gelecek.

Rüzgârın ve karanlığın hakimi
En büyük başın ve en büyük mezarlığın sahibi
Kuzeyde, güneyde, hilalin üzerinde uzun süre yaşayacak
Savrulmuş bir ulusun da sırası gelecek.

Bosna şairi V. Koroman'ın
"Kalender bir ulusun da sırası gelecek"
şiirinden bir parça.

İVİCA

O sabah yağmur yağıyordu ve İvica Topiç Buco siperden vaktinde kaçmayı başaramadı.

Ne olduysa siperin içinde oldu. Aynı gün Hırvatlar, Sırp Ordusunun saldırısını püskürtmeyi başardılar ve siperde feci bir manzarayla karşılaştılar.

Henüz yetişkin olmamış o delikanlının boynunu kopartan atışın sahibi "bilinmez tetikçi"nin belli ki eli hiç titrememişti. İvica Topiç Buco'nun gençliği, belli ki onu hiç etkilememişti.

Donyi Kladari, Bosna Hersek, Mayıs 1992

ANTO

Hırvat Demokratik Topluluğu'nun Modriça yöresindeki başkan yardımcısı Anto Patliyak, savaşın ilk günü Sırplar tarafından arabasında tutuklandı.

Daha sonra (Modriça'dan elli kilometre uzaklıktaki) Doboy kampına götürüldü. Orada on gün kadar yaşadı.

Sırp kampındaki muhafızlar hergün bir parmağını kesiyorlardı.

On birinci günün sabahı, kafasını kestiler.

Doboy, Bosna Hersek, Mayıs 1992

METE KULEN

Gün ağarmıştı ve Mete Kulen ilk kez kime ateş ettiğini görebiliyordu. Hırvat saflarına on adım kala makineli tüfeğinin ateşi, iki kampı ayıran açıklığı ihtiyatsızca geçen bir Sırp askerini ikiye bölmüştü. Çetnikler geri çekilmişler ve can çekişmesiyle iniltileri dört saat süren askeri orada unutmuşlardı.

Ertesi gün Mete Kulen, makineli yerine basit bir tüfek kullanmağa başladı.

Garevaç, Bosna Hersek, Haziran 1992

JOZO

Doboy temerküz kampının muhafızları, tutsak Jozo'yu, Federal Ordunun eski garnizonunun hapishaneye dönüştürüldüğü yere kadar, *husyelerinden* tutarak sürüklediler.

Sonunda, doğrulabildiği vakit, bir aynanın üzerine insan dışkısı ile çizilen Sırp amblemi "dört C"yi gördü.

Onu yalamaya zorladılar.

Doboy, Bosna Hersek, Nisan 1992

SOLUCAN ANTO

Sırp askerlerinin işine uğrayan siperlerden çıkmayı başaramamış arkadaşını kurtarmak için geri dönen nam-ı diğer "solucan" Anto Gaguliç'in göğsü, tüfeklerin namlusu ile karşı karşıya geldi.

"Solucan" Anto'nun cesedini Garevaç mezarlığına taşımak için altı adam gerekti.

Delikanlının vücudu çok ağırdı.

Kurşunlar yüzünden.

Donyi Kladari, Bosna Hersek, Mayıs 1992

PERO

O gün, Donyi Kladari kasabasında, Hırvatlar ile Sırplar teke tek dövüşmüşlerdi. Küçük bir fundalıkta, cephenin ilk safının yüz metre ilerisinde, Hırvat Savunma Konseyi üyesi Pero, tanımadığı bir askere rastladı.

Aynı üniformayı taşıyorlardı, aynı dili konuşuyorlardı. Az sonra, bir ağacın arkasında aynı sigarayı tütürmekteydiler.

Sonunda yabancı:

"Buraya bak arkadaş" dedi. "Bu sigarayı birlikte tüttürüyoruz ama henüz tanışmadık. ADIM BORO, CEKVİNA'dan SIRP..."

Cevap olarak Pero, otomatik silahını boşalttı.

Donyi Kladari, Bosna Hersek, Mayıs 1992

ZDENKO

Üç Boşnak askeriyle, saflarımızın arkasında bir düzlükten geçerken, yedi top atışı Zdenko Çoliç'in ciğerlerini patlattı.

Zdenko'yu çıplak ve kan içinde bir çarşafa sarıp Slavonski Brod hastahanesine götürdüler.

Ertesi günü babası ve ağabeyi onu görmeğe gittiklerinde, bir sedye ile ameliyata götürülmekteydi.

Acil ameliyat gerekliydi, doktorlar acele ediyorlardı... Erkek kardeşi annesinin boynundan çıkartıp verdiği gümüş haçı eline sıkıştıracak vakti ancak buldu.

Slavonski Brod, Hırvatistan, 13 Haziran 1992

JAKOV

Geri tepmesiz Sırp tüfeği tam on ikiden isabet ettirdi. Hırvat Savunma Konseyi üyesi on dokuz yaşındaki Jakov, siperin dışına göz atmak ihtiyatsızlığını gösterdi ve göğsünden vuruldu. Birkaç saat sonra onu annesine getirdiklerinde, annesi bayıldı. Genç adamdan kala kala sol çizmesi kalmıştı. Yaşlı kadın, bayılmadan önce, oğluna kendi elleriyle ördüğü çorabı tanımıştı.

Garevaç, Bosna Hersek, Haziran 1992

KENTLER

Boşnak kentlerinin can çekişmelerine dair fıkralar, hikâyeler, efsaneler.

"Nice uygarlık, artıklarını temizleme sorununu çözümliyemediği için yok olup gitti. Tinsel artıklar örflere, huylara, soy sop bilinçsizliğine yerleşmiş; zihinsel artıklar tarihi kaplamış; oysa maddi artıklar yeraltına gömülmüştür. Bu uygarlıklar, doğanın yaptığı gibi kendilerini besleyip yenileyecekleri yerde, kendi gübreleri içinde boğulup gitmişlerdir."

Borislav Pekiç, Atlantis

GRADAÇAK

Bu yörelerin hüzünlü tarihinin ünlü kişisi kaptan Hüseyin Gradaşçeviç'in memleketi, Bosna'nın kuzeyindeki küçük Gradaçak kenti, yaklaşık dokuz aydır kuşatma altındaydı. Kentin simgesi, ortasından yükselen kaptan Hüseyin'in eski kulesiydi.

1992 Temmuzu'nun sonlarına doğru Gradaçak'ın 50 km. uzaklığında bulunan Podnovliyeli Sırplar, bu kuleye bir "Aydede" fırlattılar. Hemen belirtelim: AYDEDE, korkunç bir patlayıcı içeren roketin "şiirsel" adıdır.

O sırada insanlara ve kültüre karşı güdülen savaş, aynı zamanda Tarihe karşı güdülen savaş oluverdi.

OCAK

Bosna Hersek'te Hırvat çoğunluğun yaşadığı ender merkezlerden biri olan Ocak, denenmiş bir uygulamaya başvurularak, Karaçiç'in ordusu tarafından önce yerle bir edilmiş, sonra "kurtarılmıştı".

Barbarlık bununla bitmedi.

Ertesi günü kiril alfabesi ile yazılmış yeni işaret levhaları Ocak'ın girişine konuldu. Bu yüzyıllık kent, 1389'da, ünlü Kosova savaşında Türklere yenilen Sırp Çarı Lazar'a atfen, yeniden vaftiz edilmiş oldu. Levhaların üstündeki yazı şöyleydi:

LAZAREVO

BRÇKO VE GRAPSKA
(Ateş ve Buz)

Eski Kelt efsaneleri, cehennemin buzdan olduğunu anlatır. Oysa Hıristiyanlar ile Müslümanlar, günahkâr ruhların yeraltındaki cehennem ateşinde yanacağına inanır.

1992 Mayısı'nda, Çetnikler Müslüman Grapska kentine girdiler ve geriye kalan tanıklardan birinin, kırk yaşlarında bir kadının anlattıklarına göre, meydana yığdıkları odunların üstünde, daha önce boğazlanmış, ırzlarına geçilmiş, sakatlanmış Müslüman erkekler ile Müslüman kadınlarını yaktılar. Gördüğü dehşetin izini yüzünde ilelebet taşıyacak olan kadın: "İnsan eti ekşi bir koku salıyordu" diyecektir.

Elli haneli Grapska, yeryüzünden silindi. Ecelleri ile ölme şansına sahip "mutlu" insanların yattıkları mezarlık da yerle bir edilmişti.

Tanklar, son istirahatgâhlarını da ezip geçmişti.

Sava kıyısındaki ve Sırp sınırındaki Boşnak köyü Brçko, aylardan beri, Belgrad'da pastacılık yapan Zelyo Raznyatoviç Arkan'ın yönetimindeki yarı askeri Sırp birliklerinin terörü altında inlemekte.

Yazın ilk günlerinde, Brçko'dan kaçmayı başarabilen bazı amatör radyo yayıncıları, Zagreb'deki Uluslararası Kızıl Haç merkezine şu haberi ulaştırabildiler: "Arkan'ın adamları Brçko merkezinde Posavna Otelinin önünde üç gün dört gece süren katliam âlemi yaptılar. Daha sonra, ölenlerin cesetlerini Sava'ya atmak üzere soğukhava kamyonlarına doldurdular."

Bu mesajın altında öldürülen üç yüz kişinin isim listesi yeralmıştı.

YAYÇE

"İkinci" Yugoslavya'nın ya da Tito'nun Yugoslavya'sının 29 Kasım 1943'te Ulusal Kurtuluş Komitesi tarafından kurulmuş olan kenti Yayçe, bir başka sonbahar günü, 1992'de tamamiyle yok edildi.

Yayçe'nin düştüğü günün ertesinde, aslen Hersekli olan şair Gayko Dyogo, Belgrad'daki Hersekli Sırplar toplantılarından birinde olayı şöyle karşılıyordu:

"Dünya biz Sırplara hiçbir şey yapamaz. Sırbistan'a karşı ambargonun güçlendirilmesinden sadece üç gün sonra Yayçe'ye girdik ve onu kurtardık. Oysa önce onu yakıp yıkmalıydık... şayet bu kent SIRP olmasaydı."

Şair bu sözlerle ne demek istiyor?
Bize ait olmayan ne varsa yakıp yıkmak gerektiğini mi?
Sırp olmayan herşeyi?
Hırvat olmayan herşeyi?
Müslüman olmayan herşeyi?

Ne önemi var, yakalım, yıkalım, ilerde böyle davranmış olmanın gerekçelerini yaratırız. Nitekim, daha önceki savaşlar, sonunda galiplerin herşeyi haklı çıkartmayı başardıklarını göstermedi mi?

MOSTAR

Mostarlı altı genç, Neretva'nın üzerindeki kentin simgesi eski köprüyü savunurken hayatını kaybetti.

Daha önceki operasyonlarda, Bosna Ülke Savunma Birlikleri, bu tarihi merkezin eski mahallelerinde müthiş bir savaş vermek zorunda kalmışlar ve Sırpların mayınladığı eski köprüyü kurtarmayı başarmışlardı.

Ertesi günü Mostarlılar, her yıl yaptıkları gibi, geleneksel köprü üzerinden nehire atlama yarışmasını gene düzenlediler.

Daha sonra köprüyü korumak için üstünü tahta kepenklerle örttüler.

BİYELNİYA

"Sınır kentleri barışta bereketi, savaşta felaketi yaşar."

Bu sözler, iki devlet arsındaki sınır kentlerinin yazgısına değinen eski, bilge kitaplarda yer alır.

Bu özdeyişe uygun olarak, bir vakitler Bosna Hersek'in en bereketli kenti olan Sırp sınırındaki Biyelniya, Atlantis gibi, savaşın ilk günlerinde, Nisan 1992'de yeryüzünden *tamamiyle* yok oldu.

Biyelniya'da gerçekte ne olmuştu? Kent yıkılmış mıydı yoksa yerli yerinde duruyor muydu? Çok ölü var mıydı?

Kimse bunu öğrenemedi.

Sadece, komşu kent Brçko'ya bakarak tahmin yürütülüp, oluk gibi kan aktığı söylenebilir.

SARAYBOSNA

Saraybosna'nın tam ortasında "Marindvor"da, dünyanın en doğal şeyi imiş gibi, Doğu ile Batı, Yirminci Yüzyıl ile Ortaçağ içiçe yaşardı.

Beş yüz metrelik bir daire içinde, bir kilise, Bosna Hersek Vali Konağı, Edebiyat Fakültesi ve süper modern *Hollyday Inn* Oteli vardı ve hepsi mutlu günlerde turist cenneti olan eski Türk pazarı "Başçarşı"nın yanında yer almaktaydı.

Bir öğleden sonra gezmeğe çıkan Saraybosnalı, kenti dolaşırken yüzyılları katedebilirdi. Avusturya-Macaristan Krallığından (Marindvor), Osmanlı İmparatorluğu'na (Başçarşı) geçebilirdi.

Bugün, Saraybosna can çekişirken (çünkü biz Boşnaklar bu savaşı içimizde hissediyoruz ve ölen kentlerimiz bizim için hayattan kopartılmış birer değerli varlıktır) artık hiç kimse kentin ortasından geçen böyle bir gezi yapmıyor.

BUGÜN SARAYBOSNA, BOMBALARIN VE TETİKÇİLERİN KORKUSU ALTINDA KOŞARAK GEÇİLİYOR.

Sanırım "tepedekiler" tatmin olmuştur: birkaç top atışı daha ve bir kentin, bir halkın tarihi tamamen silinecektir.

Birkaç top atışı daha... Ve tarih, onlarla başlayabilecektir...

Fransa, Aralık 1992
Kurtuluş hakkında "Saraybosna Özel 92"

ZVORNİK

Adam kırklarındaydı, birkaç günlük sakalı ve Ortodoks ikonalarındaki azizler gibi uzamış bir yüzü vardı. Sırtında, en az üç numara küçük bir giysi, pis bir tişört, buruşuk bir pantolon, doğrudan çıplak ayaklarına geçirdiği papuçları vardı. Adının İbrahim olduğunu, Zvornik'den geldiğini söylerdi. Sol koltuğunun altında plastik bir torba vardı ve torbadaki birkaç parçanın, geriye kalan tek eşyası olduğunu göstermek istiyordu.

Bu, Zagreb mahallelerinden birinde, bir meyhanede oluyordu. Hayatı içine çekermiş gibi yudumladığı birasından iki içim arasında, Zvornikli Müslüman mülteci İbrahim, anlatmağa başladı.

Ancak o zaman sol koluna dikilmiş siyah kurdeleyi fark ettim. Gözleri fıldır fıldırdı ve öyküsünü anlatırken, gözlerini benimkilerden kaçırıyordu. Öyküsünü sakin biçimde, yavaşça, dua eder gibi anlatıyordu.

"Ölüm sabahın beşinde geldi" dedi. Pek de doğal olmayan bir gülümsemenin yerleştiği dudakları titriyordu. "Tanklarla! Bayramın ilk günüydü. Bütün mahalle pasta ve kiraz kokuyordu. Kanlı şenliklerini hemen başlattılar. Erkekleri dövdükten sonra, içlerinden korkunç sesler çıkan kamyonlara atıyorlardı. Kamyonun içinde UZUN KILIÇLI CELLATLAR VARDI."

İbrahim, öykünün burasında durdu. Birasını bitirdi. Dışarı çıkmak için davrandı. "Ya siz?" diye sordum elimi koluna dayayarak. "Ben... hiç" dedi. Sonra devam etti: "Beni üç ay kaldığım bir kampa götürdüler. Hangi mucizeyle bilmem, salıverdiler. İşte şimdi Hırvatistan'dayım." "Ya şu siyah kurdele?" "Bu siyah kurdele, en küçük kızkardeşim için..."

Bütün bunları, bir yabancı olan ve hangi dinden olduğunu sormadığı bana anlattıktan sonra İbrahim, başı önünde, çıkıp gitti. O zaman göz ucuyla baktığımda, Zvornikli bu bitkin adamın, plastik torbasında BÜYÜK BİR HİÇ, bir eski gazete parçası taşıdığını gördüm.

GORAJDE

Gorajde kenti 1992 Mayıs ortalarından beri kuşatma altında.

Amatör radyocuların bildirdiklerine göre, yıkılacak ne varsa yıkmışlar.

Gorajde'de açlık ve ölüm kol geziyor.

Savaş da devam ediyor...

İnsanoğlu her şeye alışıyor, ölüm olasılığına; hatta ölümün mutlaklığına bile...

"Tepedekiler" kenti top ateşine tutmayı sürdürüyorlar.

Gorajde'de eski olan, değeri olan ne varsa yok ettiler.

Sadece mezarlıklar yeni. Nice ÖLÜ KENT gibi, Gorajde'de yaşayanlar, sevdiklerini alışılmadık yerlere gömüyorlar. Örneğin parklara, kendi bahçelerine...

Törene, gözyaşına vakit yok.

Önceden bir veya iki çukur kazılıyor.

Gelecek ölüler için.

DERVENTA

Temmuz ayında, şiddetli çarpışmalardan sonra Hırvatlar geri çekildiklerinde, küçük Boşnak kenti Derventa üç gün boş kaldı.

İlk Sırp askerleri geldiğinde gözlerine inanamadılar: yıkık kent bomboştu, Hırvatlar her şeyi götürmüşlerdi. Ölülerini bile! Sırp öncüleri bir süre enkazı karıştırdılar sonra komutanlarına haber vermeğe gittiler.

Savaşın en garip "Sırp zaferlerinden" biri oldu bu. Sırp birlikleri Derventa'ya geldiklerinde geçit töreni yapmadılar ve Belgrad televizyonu "Eski bir Sırp kentinin daha" kurtarıldığını bildirmekle yetindi.

BOSANSKİ BROD

Geçen yaz "Bütün dünyadaki Sırplar" Bosna'daki şiddetli çatışmalarda Hırvatlarla karşı karşıya geldiklerinde, eski Yugoslavya'nın en büyük petrol rafinerilerinden biri olan Bosanski Brod da ateş aldı. Alevler o kadar büyük ve yüksekti ki, Sava üzerindeki gökyüzü günler boyu kızıla boyandı.

Amerikan CNN televizyonunun kameramanı, röportajına tuhaf bir ayrıntı ile başladı.

Savaşın durduğu bir sırada, çocuklar ağaçlardan olgun elma ve kiraz topladılar. Ağaçların yaprakları, sonbahardaki gibi kurumuş ve sararmıştı. oysa yaz henüz başlıyordu ve Bosna'da hava serindi.

VİSEGRAD

Savaştan bir süre önce, Visegrad'da İvo Andriç'in heykelini yıktılar.

Müslümanlar Sırpları, Sırplar Müslümanları suçladı.

Nobel ödülünü kazanan tek Yugoslav İvo Andriç'in, yapıtlarında betimlediği Bosna'dakine benzer tuhaf bir yaşamı vardı.

Türk Bosna'yı anlatan büyük eserlerin yazarı, Sırpça yazıyor ve Belgrad'da yaşıyordu. Bu, her iki taraf milliyetçileri tarafından heykelinin yıkılması için yeterli nedendi.

Heykelin tozu yerden kalkmamıştı ki, Visegrad'ı da kollamayan kanlı bir savaş başladı.

Sırplar, BOSNA İSLAM CUMHURİYETİ ile savaşmak için silaha sarıldılar.

Müslümanlar, kendilerini savunmak için silaha sarıldılar.

Çetin ve ölümcül bir savaş başladı. Bugün, Andriç'in yapıtlarında anlattığı Visegrad yıkılıp gitti.

Tamamiyle.

Müslümanlar Sırpları suçluyorlar.

Sırplar da Müslümanları...

MODRİÇA.

Bu kısa anlatımda bazı kısımlar "efsanevi", hatta "peri masalları"ndan çıkmış görünebilir. Oysa ne yazık ki hepsi gerçek.

Gerçekten de, 1992 yılının ilkbaharında, göçmen kuşlar küçük Boşnak kenti Modriça'ya gelmediler. Savaşın henüz başlamadığı bu yörede tuhaf bir nisan yaşanıyordu. Güzel günlerin başlangıcında, gökyüzünü şaşkınlıkla izliyor, geçmiş yıllardaki gibi ilkbaharı müjdeleyen ilk kırlangıçları bekliyorduk.

Modriça'yı mayısın ilk günlerinde bombardıman etmeğe başladıklarında, kışı orada geçirmiş geri kalan birkaç kuş da kaçtı.

Kenti ilk kez ve geçici olarak kurtardıklarında, Boşnak askerleri ürkütücü bir sessizlikle karşılaştılar. Gökyüzü boştu. Kent yıkılmıştı, tek bir ses duyulmuyordu.

Kuşların terk ettikleri bu yörede, anlaşılan insanlara da yer yoktu.

DİKENLİ TELLER

Koruyucu meleğim
Mary-Jane'e (1956-1990)

RUZİCA YA DA "KADINLAR KAMPI"*

Yüz teni elma kokuyordu. Yaşı ilerlemiş adamın sigara kokusunu teneffüs etmekte olan Ruzica, bozulmuş yatağın üzerine konulmuş kırmızı bir nişanı andırıyordu. Dağınık saçları, askerin soluksuz, kıpkırmızı göğsüne ancak deyiyor, elindeki bıçak parıltılar saçıyordu. Ruzica bir an tereddüt eder gibi oldu; sonra boğazı kesilen adamın iniltisi, kadınlar kampına dönüştürülen Bosna kışlasının duvarlarını kapladı.

Albayın rüyası, tıpkı bir yumak; gibi, şafağa doğru sökülüyordu. Işık, kirpiklerinin arasında şekiller çizmekteydi. Taş kesilmiş olan adam, sonunun yaklaştığını hissedercesine uyandı. Bir tavuğun civcivlerini kanatları altına toplaması gibi, gün de karanlığı ve soğuğu eteğinin altına topluyor ve Federal Ordu albayı A. B.'nin kıllı göğsüne kadar dalga dalga sarkan gıdısı ile tebessümünü daha belirgin kılıyordu.

Ruzica'nın korkudan gözleri büyümüş, kan damlalarının pıhtılaştığı bıçak elinden kaymıştı. Genç kızın bakımlı vücudu gerilmiş ve çıplak kafanın ağırlığı ile ezilmiş görünen beyaz yastığın üzerine biçimsiz şekiller çizen koyu kan albayın iki darbeyle kesilen boğazından fışkırdığında iki büklüm olmuştu.

Ruzica pencereye yaklaştı ve bir aslan çevikliğine sahipken, birden, askerin pis parmaklarının izi gitmemiş olan yay gibi gerili karnında duyduğu bir acı ile kendini yere çakılmış hissetti. Titriyordu, soluk soluğa idi, gözleri yaşlanmıştı, sonunda açabildiği pencerenin önünde öfke ve kin ile durdu. Damların ötesinde her şey sakindi: henüz uyanmamış olan kent, uyanma saatini iter gi-

* Sırp askerlerinin kadın tutsaklarla, gebe bırakana kadar "gönül eğlendirdikleri" toplama kampları. Kadınlar, gebelikleri iyice ortaya çıkınca, salıverilmekte ve böylece çocuk doğurmağa mecbur edilmektedirler. Bu da hem anneyi hem de çocuğu cehennemlik etmektedir. Elimizdeki son bilgilere göre, Zagreb hastahaneleri terk edilmiş bebeklerle doludur.

biydi. Bosna'da doksan yedinci savaş gününe girilecekti.

Albayın hırıltısı nasıl başladıysa öyle durdu. Irzına geçilmiş olan çıplak kız, sol elinin tırnaklarını yiyordu.

Korkudan saçları diken diken olmuştu, burun delikleri titriyordu, öylesine titriyordu ki, sanki yüzünde nefes almak isteyen üç ağız açılmış gibiydi.

Ruzica kımıldamadan duruyordu. Ardındaki beyaz duvara gölgesi vurmuştu. Soğumuş ceset albayın bürosundan ve yataktan taşıp, sabahın beyaz ışıltısına karışmış gibiydi.

Ona ilk kez dokunduğunda bir kurbağanın kaygan ve soğuk derisine dokunmuş gibi oldu. Bu duygu, çıplak göğüslerini dizleriyle örter biçimde oturduğu ve koridordaki muhafızların yaklaşan ayak seslerini duyduğu sırada da kaybolmamıştı.

Şimdi dört muhafızın arasında gidiyordu. Çıplak sırtına değen eller, tüylerini diken diken etmekteydi. Çenesi titriyordu. Sonunda acı ve umutsuzluk dolu iki gözyaşı damlasının yüzünden aktığını hissetti. O sırada onu kamp komutanının (A. B.'nin) yardımcısının karşısına getirmişlerdi.

Lambanın ışığı gözlerini yakıyordu. Kalçasının kenarıyla bir iskemleye ilişmiş, yarık üst dudağını yalamaktaydı. Kolları sıvalı celladının kıllı kalın ellerinin teması devam ediyordu. Soğuk ve terli elleri ince, beyaz boynunu sıkmaktaydı. Boynunda incecik altın bir zincir ve ucunda minicik bir haç vardı. Haç o kadar küçüktü ki, ancak görülebiliyordu.*

MANYAÇA YA DA "AÇLIĞIN KAMPI"

327 numaralı iskelet son bir çaba ile kalkıp dikenli tellere yaklaştı.

Yarı uykulu, kanlı salyasını tükürüp sol gözünü muhafızının yağlı yüzüne dikti. Titrek sesiyle, onun için hâlâ anlamı kalmış iki sözcüğü söyledi: "Ekmek" ve "Su". Çakırkeyif olan muhafız tutsağa baktı ve yapışkan bir sineği kovmak istermiş gibi iç çekerek, tüfeğinin kabzasıyla zavallıyı itti.

* Bu hikâye, doğrulamak olanağı bulamadığımız bir bilgiye dayanmaktadır. Bir kampta kadının biri, ırzına geçen bir Sırp askerini bıçakla öldürmüş ve böylece kendi yaşamına da son vermişti.

Adam, düşerken paçavradan bir kukla gibi kolları havada son bir kez doğruldu. 327 numaralı iskelet, Bosna Manyaça kampının kor gibi yanan kumunun üzerine düşmeden, ruhunu teslim etti. Yıl 1992 idi.

Ölümü bile muhafızın kızgınlığını dindiremedi. Aksine, sönen bir ömrün karşısında öfkesi cinnete dönüştü. Dikenli tellerden içeri girdi ve diğer tutsakların önünde, artık hareket etmeyen adamı çizmeleriyle tekmeledi.

Tekmelerinin sesi, aniden sessizliğe bürünmüş kampta, işkencecinin kemerinden sarkan bıçağın keskinliği kadar belirgindi.

Haziranın son günleri yerini yılın en sıcak ayı temmuza bırakırken, Bosna'daki Manyaça kampının dikenli telleri ardında yeni bir çukur kazılıyordu. Hiçbir işareti olmayan yeni bir mezar.

Doğa tüm zenginliğini sergileyerek, arkadaşlarını gömmekten dönen dört tutsakla alay eder gibiydi.

Güneşin yakıcı ışınları dazlak kafaları korku ve şaşkınlıkla kırıştırmıştı. Dikenli tellerden içeri girdiklerinde aletlerini bırakıp hazırola geçtiler ve muhafızı beklediler.

Yaz günü akşamın yumuşaklığında sönerken, muhafız hâlâ görünürlerde yoktu. Modigliani'nin resimlerindeki mum gibi solgun yüzlü dört tutsak, sanki verilmesi yakın "nihai kararı" beklemek üzere oraya çakılmıştı. Yüzlerinde insanlara özgü korku gibi, şaşkınlık gibi herhangi bir belirti yoktu. Thomas Stearns Eliot'ın dediği gibi: "İkinci ölüm cenneti"ne girmişlerdi.

Alışık olunmayan son derece ağır bir sessizlik Bosna'daki Manyaça kampında hüküm sürüyordu. Sadece uzaktan, tepelerin ardından, bildik top sesleri duyuluyordu.

Dört tutsak bekliyordu, var güçleriyle, birbirlerine destek olarak... Muhafızı bekliyorlardı, verdiği görevi yerine getirdiklerine dair tekmil vermek için.

Ne var ki muhafız, yıldızlı yaz gecesinde sönen mum gibi, tükenmekte olan ömürlerinden uzakta, karanlığın içinde kaybolmuş gibiydi.

Bir ölü sessizliğinde.

Birincisi düştüğünde diğer üçü, koltuk altlarından tutarak onu kaldırdılar. Beklemeğe devam ettiler, deriden ve kemikten bir duvar oluşturarak ama aynı zamanda inatçı bir gururla!

İncil'deki eza çekmiş Azizlere benziyorlardı. Yüzyüze dönmüşlerdi, hiç de suçlu değil; ama mütevekkil, ölümlerini beklerce-

sine duruyorlardı. Yorgunluğun, açlığın, susuzluğun doğal sonucu olan ölümü...

İkincisi düştüğünde, diğerleri onu olduğu yerde bıraktılar. Birincisini onun yanına yatırdılar ve beklemeğe devam ettiler.

Yaşam mekanizmaları durmuş olduğundan nerdeyse dibe varacaklardı. Zavallılar gökyüzüne yükselmekteydiler, can çekişmeleri, Auschwitz'de, Mauthausen'de, Gulag'da ve Goli Otok'da tutsak edilmiş ölü-diri herkesin çığlığına dönüşmüştü.

Üçüncüsü, ikincisinden az sonra düştü, hemen ardından da dördüncüsü. Gece yarısı Sırp jandarmaları nöbete çıktıklarında, dört adamı yarı ölü buldular. Hiçbir şey, ama hiçbir şey gülmelerini engellemedi. Karınları doymuş, sarhoş, bacaklarını ayırıp adamların üzerlerine işediler.

DOBOY YA DA "ÖLÜM KAMPI"*

Doboy'daki eski Federal Ordu kışlasının kampa dönüştürülmüş hücresinde Adnan H.'nin kalçasındaki yarık ve bir inilti çıkan boğazındaki delikten akan kan kokusu, çevresinde çömelmiş askerlerin suratlarını ekşitmekteydi.

Bu koku sanki Azrail'in soluğu idi.

Adnan H. bütün gece, işkence görenlerin çığlıklarını, erkeklerin içe işleyen, acı ağlayışlarını dinlemişti. Bu çığlıklar, Adnan H.'yi aciz bir kuklaya dönüştüren, soğuk yüzlü ölümün sızdığı korku kapısını bedeninde açmış gibiydi. Işık yanınca, gecenin üç buçuğunda sarhoş cellatlar içeriye girdiklerinde, solgun yüzü kar gibi bembeyaz oldu.

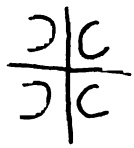
Her zamanki gibi savaş çığlıkları atarak içeriye girmişlerdi. Adnan H. eğik başına, leş gibi kokan sarhoş ağızlardan pis sinekler gibi tükürükler saçılınca, bir şey demedi. Bedeni tuhaf bir dürtüyle işkence yapılacak yere doğru ilerlerken, kafası vücudunun üzerinde var ile yok arasındaydı. Emrettikleri gibi soyunduğunda, nedendir bilinmez, kendi çıplaklığından utanırmışcasına gülümse-

* Bu hikâye, Modriça Demokratik Eylem Partisi (Müslümanların Partisi) Başkan Yardımcısı Adnan Hodziç'in Doboy kampındaki tanıklığına dayanmaktadır.

di. Yerini bulan, güçlü ilk darbe onu cehenneme göndermeden, iki eliyle ar yerini ancak örtebildi.

Adnan H. burnunda bir ıslaklık duydu. Gözlerini açmadan önce sol elinin parmak uçlarıyla, celladını daha da tahrik eden çıplaklığını ortaya koyarcasına, yerde bir ıslaklık hissetti.

Çektiklerinin son bulduğuna inanacağı sırada sol kalçasında, hâlâ yaşadığını hissettiren bir acı duydu. Göz ucuyla baktığında, askerin sivri bir hançerle etine Sırp işareti:

oyduğunu gördü.

Öğleden sonra tutsak mübadelesi olacaktı ve Adnan H. Müslümanların verdiği listede bulunuyordu. Ölümcül Doboy kampından sağ çıkan ender tutsaklardan biri oldu Adnan H.

SARAYBOSNA YA DA "SLAV PASTORALİ"

Avcumun içine bir damla kaygı damladı
Canım bu akşam gökkuşağına dokunmak istedi
Bilmediğim gizemli bir özlem, garip bir hüzün içimi sardı
"SLAV KARDEŞLERİMİN ÖZLEMİ"

(Yugoslavya'da savaştan önce, Zagreb I.T.D. Band grubunca söylenen çok sevilen bir şarkı.)

Olay, 1992 yılının hazin ve kanlı sonbaharında, Saraybosna banliyölerinden Vogoşa'daki Kuzu Lokantası'nda meydana geldi. Bir masada, Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti yöneticileri, komünist, milliyetçi ve maceraperest Rus yazarı E. Komesserov ile oturuyorlardı. Gözleri kaykılmış, kadeh kaldırıyorlardı. Dışarıya ortaçağı hatırlatan sisli bir gecenin karanlığı çökmüştü.

Birkaç saat önce E. Komessarov katıla katıla gülüyordu; oysa

şimdi, tepelerden zor fark edilen kente eğlenmek için havasavar ile atış yapıp duruyordu.

Yazarın çarpık ruhunu yansıtan tuhaf gülüşü, ancak nefes alabilen köprüleri, katedralleri, ortodoks kiliseleri ile zar zor seçilebilen "yüz minareli" kentin dibindeki vadiye yağan mermilerin ıslığına karışıyordu. İlkbaharın yumuşak, kışın sert olduğu, Doğu'nun kapısı Batı'nın penceresi kent! Kaldırımları ve asfalt yolları kibar erkekler, güzel kadınlar tarafından nesiller boyu çiğnenmiş, üç buçuk milyon kitaplık bir kütüphaneye sahip olmuş, bir taht varisinin ölümünün ve zalimlerle dolu bir hanedanın son bulmasının anılarına sahip olan kent! Avrupa Oteli, eski Türk mahallesi Başçarşısı, turuncu ve yeşil tramvayları, piyasa yerleri, meydanları, kahvehaneleri ile Saraybosna!

Oyun (ama bu bir oyun muydu?) başladığı gibi aniden durdu. E. Komessarov doğruldu ve sakinledi.

Rus yazarı Komessarov, Sırp askerleri omzuna kutlarcasına vururlarken, susuyordu. Sonra gözlüklerini, başparmağı ile işaret parmağı arasına alıp temizledi ve kurumuş, çatlak dudaklarını yalayarak karargâha yönedi. Çevresinde ekşi, sevimsiz bir koku vardı, barut kokusu!

E. Komessarov, sert bir Doğu içkisiyle dolu kadehini kaldırırken, ışık yüzündeki iki tuhaf çizgiye vurdu.

Rahat hareketleri; askeri, stratejik haritalarla dolu duvara uzun gölgeler halinde yansıyordu. Silüetlerini bozan donuk oyun, onlara bir karikatür görüntüsü veriyordu.

Gölgeler, gerçek bir yaşamdan canlanarak ortaya çıkıyordu. İnsan etini paylaşamayan, gagaları kanlı binlerce leş kargası gibiydiler.

Bir askeri cip, garip bir protokolle bir Sırp generalini ve yazar olduğu kadar şair ve psikiyatrist olan Komessarov'u Saraybosna yakınlarındaki Vogoşça'ya, Kuzu Kahvehanesi'ne getirmişti. Orada kurulu bir sofra ve Komessarov'un BÜYÜK GÖZLÜ GİTARLI MELEK dediği bir adam bulmuşlardı. Mum ışığında sofraya otururlarken genç adam gölgede kalmış bir muhafızın işareti üzerine, genç bir kızdan ve kirpiklerinde eriyen kardan söz eden bir Rus aşk şarkısını çalmağa başladı.

Komassarov ona et ve rakı ikram etti. Konuşurlarken bu delikanlının aslında Müslüman bir tutsak olduğunu ve Sırp subaylarını eğlendirmek için birkaç günden beri gitar çaldığını öğrendi. He-

nüz kalınlaşmamış sesi kırıktı ve Komessarov delikanlının ses tellerinin ardında, Azrail çocuğun yüzüne ve göğsüne değmişcesine, tanımlanmaz bir hüzün hissetti.

"Kazıyor mu?"

Komessarov'un anlamadığı bu cümle, konuşmalarda bir laytmotif gibi tekrar edilip durdu. Soruyu soran, çoktan küfelik olmuş, tıkınıp duran Sırplardı. Subaylardan biri, Müslüman tutsakların, kurşunlanmadan önce kendi mezarlarını kazmak zorunda olduklarını söyleyince, "Kazıyor mu?" sorusu helyumun şişirdiği bir balon gibi patlayıverdi. Sonunda E. Komessarov bu sorunun ne anlama geldiğini anlamıştı; genç gitarcının eğlence bitiminde ölüme mahkûm olduğunu.

Rus yazarı E. Komessarov, sonbaharları Bosna'nın alışılagelmiş kasvetli sabahında dışarı çıktığında, Vagoşça lokantasının kapısında durdu. Henüz oturmakta olan delikanlıya, başı eğik olarak yaklaştı ve: "ELVEDA, BENİ GÖRDÜKLERİNE GÖRE YARGILAMA" dedi. Sonra yatmağa gitti.

Birkaç saniye sonra, gitarlı delikanlı, muhafızlarının arasında bir tepeye tırmanmağa başladı. Kısa ömrünün sona ereceği tepeye doğru...

BOSANSKİ ŞAMAC YA DA "YENİ YAHUDİLER"

İngilizce öğretmeni Mirko Muykanoviç, –Thomas Stearns Eliot ile Emily Dickinson'un yapıtlarını iyi bilirdi– sabah sokağa çıktığında, görülecek çok şey vardı.

Sırp ordusu Bosanski Samac sokaklarını işgal etmişti. Pırıl pırıl üniformaları içinde, çelik gibi delikanlılar sokakta gidip geliyordu. Komutan Zelyko Raznyatoviç Arkan'ın seçkin kuvvetlerindendiler.

Mirko Muykanoviç hayretle çevresinin sarıldığını gördü. Titremeğe başladı. Korkunç bir soğuk soluğunu kesiyordu. Şaşkın, tahta gibi kaskatı, kendisini "yeni" Yugoslavya'nın üç renkli bayrağının dalgalandığı *kommandatura* götüren adamları izledi.

İngiliz öğretmeni orada, kendisi gibi sokağa çıkma ihtiyatsız-

lığı göstermiş birkaç zavallı ile karşılaştı. Hep birlikte, kentin yeni askeri amirinin odasının önünde, mutlak, gerçeküstü bir sessizlik içinde bekliyorlardı.

O sabah, Sırbistan sınırında Sava kıyısındaki küçük kent, tek bir kurşun atmağa gerek kalmaksızın "kurtarılmıştı"; az sonra bir Sırp albayının sesi, yerel istasyondan verilecekti:

"Yeni iktidara sadık olanlar, kollarına beyaz şerit takacaklar. Böylece dokuz-on bir arası serbest dolaşma hakkını elde etmiş olacaklar. Bütün bu kişiler işverenleriyle derhal temas kurmalıdırlar. Yeni hükümler kendilerine bildirilecektir. On sekizinin üstündeki erkekler askerlik şubelerine başvuracaklardır."

Şişman askerin, Federal Yugoslavya Ordusu eski albayının emirleri üstüste yağmaktaydı. Bu zaman içinde öğretmen Mirko Muykanoviç komutanın karşısında, adamakıllı şaşırmış halde durmaktaydı. Komutan, galiplerin küstahlığı ile "YENİ DÜZEN"i anlatıyordu.

Sözleri bu dev yapılı adama boş yere çarpıp duruyordu. Bu beklenmedik, gerçeğin ta kendisi olan durum, onu bir kıyma makinesi gibi tam anlamıyla ezmişti.

Suratına inen ilk yumruk onu tedbirsiz yakalamış oldu. Ama ötekilerde öyle olmadı. İngilizce dili ve edebiyat öğretmeni, genç adamın kanlı ellerine, dövülen kendisi değil de başkasıymış gibi bakıyordu. İşte o zaman, Mirko Muykanoviç yere düştüğü, bütün bunların kötü bir rüya olduğu, bu kâbustan kurtulacağı ve yeni bir günün başlayacağı gibi bir hisse kapıldı. Askerin çizmelerini böğründe hissederken "EVET" dedi. "BEYAZ ŞERİT TAKMAYI KABUL EDİYORUM."

Bütün bunlar ancak yarım saat sürmüştü.

Öğleden sonra Mirko Muykanoviç çalışma masasının önünde, başı eğik oturuyordu. Kolundaki "beyaz şerit" beyaz bir leke gibi duruyordu. Bir saniye sonra iç çekti ve tırnaklarını sol koluna geçirerek çekti, çekti, çekti.

Sonra sokağa çıktı...

İngilizce dili ve edebiyat öğretmeni Mirko Muykanoviç'ten bir daha haber alınamadı.

SLAVONSKİ BROD STADYUMU YA DA "BOZGUN VE UTANÇ KAMPI"*

Güneş o kadar kızmıştı ki, Sava'nın kaynamasına ramak kaldığı söylenebilirdi. Bitmez tükenmez utancın ötesine uzanan kuyruğu oluşturan ürkek insanların yüzü ter içindeydi. Bosna ile Hırvatistan'ı ayıran nehrin üzerindeki köprüden geçiyorlardı.

Çilemizin sona ereceğini ve ortalarda görünmeyen Sırp birliklerinden kaçan tüm bu insanların sonunda selamete erişeceklerini ümit ediyorduk.

Bosna yönünde toplar susmuştu. Uçak bile yoktu. Hırvat yakasına geçtiğimizde dörder dörder sıraya girdik.

Yaz olmasına karşın, hava utancın ve bozgununun renginde kapalıydı. Gerimizde yıkık kentler, alelacele kazılmış mezarlar ve ta diplerde bir yerde korkuyu, tiksintiyi, pisliği bırakmıştık. O güne kadar hayatımızı oluşturan ne varsa geride bırakmıştık. Açık mavi üniformalılara –yazgımızı tayin etsinler diye– kendimizi teslim ediyorduk.

Hırvat askerleri, yüzer kişilik gruplar oluşturarak bizi, Slavonski Brod'un yıkık sokaklarından geçirdiler. Aramızdan birinin aklına, Çetnik tutsaklarıymışız gibi, Sırpça konuşmak geldi. Kara mizah, kaba mizah ama gerçeğe ne denli yakın; bizi neyin beklediğini hissetmiş gibi.

BİRER TUTSAK İDİK!

Slavonski Brod girişinde muhafızlar, erkekleri, kadınları ve çocukları birbirlerinden ayırdılar ve bilinmeyen yönlere giden otobüslere bindirdiler.

Biz erkekleri tribünlere yerleştirdiler. Kulislerde oynanan tu-

* 1992 Temmuzunda Bosanska Posavna yöresinden Müslüman ve Hırvat iki-üç bin kadar Bosnalı, Slavonski Brod kampında tutsaktı. Tudyman ve İzzetbegoviç'in imzaladıkları anlaşmaya uygun olarak bizler –ben de ne yazık ki tutsak olarak aralarındaydım– asker kaçağı sayılıyorduk. Tutsaklığımızın üçüncü günü, 13 Temmuz 1992'de çıkan fırtına ve sağanaktan yararlanarak, kampa dönüştürülmüş stadyumun duvarından atlayıp Zagreb'e gelmeyi başardım. Ertesi günü, kamp –olayların zorunluluğu ile– dağıldı. Sırplar stadyumu bombalamışlar, 13 Bosnalı ölmüş ve 60'ı yaralanmıştı. Bizler, hayatlarını kurtarabilmiş olanlar ile bu pis savaşta ölenler, bir daha asla Sava'nın "bize" ait yakasına dönemeyeceğiz. Korku ve telaşla, ölüme ya da sürgüne götüren tanrısal ya da "işgâlci" yollardan kaçtık.
Tanrı merhametiyle, sürgündeki insanlarımızı korusun. Onları topyekûn yok olmaktan korusun.
Tanrı merhametiyle, tüm Bosnalıları –Sırpları, Hırvatları ve Müslümanları– ister gökyüzünde ister yeryüzünde olsunlar, korusun.

haf bir oyunun sessiz seyircileri gibiydik. Aslında hiçbir değeri kalmayan hayatlarımız üzerine oynanıyordu.

Stadyum yavaş yavaş dolarken, Hırvat askerleri çevredeki evlerin damlarında makineli tüfekleriyle duruyor ve çıkış yerlerindeki muhafız sayısı artırılıyordu.

Şaşkın kalabalıkta bazı laflar dolaştı. Sonunda anlamıştık:

BİZİ BİR KAMPA TIKMIŞLARDI.

Tutsaklığımızın ilk gecesi, grup halinde, radyolarımızdan dinlediğimiz haberleri acıdan çok mide bulantısı duyarak yorumlamakla geçti. Gerçekten de o gün, şimdi birer egemen devlet olan Hırvatistan ile Bosna, bir askeri işbirliği anlaşması imzalamışlardı. Bu anlaşmaya göre, on altı-altmış yaş arasındaki erkeklerin Bosna'yı terk etmeleri kesinlikle yasaktı, aksi halde harp divanına çıkartılacaklardı.

Sabah olunca önce susuzluk sonra açlık kendini hissettirdi. Her tarafımız tutulmuş, nehirden esen rüzgârdan donmuş halde çimenlerin çevresinde tur atıyorduk. Sonra güneş pırıltılı kızgınlığı ile tepemizde beliriverdi. Birkaç delikli bir borudan akan sudan içebilmek için kuyruğa girdik.

Kalabalık, karşı yakadan derinden bir ses gelince dalgalandı. Muhafızlara karşı çıplak göğsünden başka siper edecek bir şeyi olmayan kalabalık eyleme geçecek gibiydi, bu da ilk kez oluyordu. Gün ilerledikçe muhafızlarımız biraz acıdıkları için olacak, serin içecek ve sigara verdiler.

Ertesi gece boyunca, uzaktan top sesleri geldi. Birbirimize sokularak uyuduk. Hava, ender olarak bir temmuz gecesi gibi aydınlığında, bizler gökyüzüne ve düşman silahlarına sunulmuş, can çekişen tek bir vücut gibiydik.

Uçaklar sabahın beşinde geldiler. Vıyaklayan çelik kuşlar gibi başlarımızın üzerinde dönenip duruyor sonra ufukta kayboluyorlardı. Stadyumda, her ulustan Bosnalı, tribünlerde ve çimenlerin üzerinde oturmaktaydı. Yazgıyı ya da düşmanı tahrik edici bir halleri vardı. Mezbahaya götürülen koyunlar gibi tuhaf bir tevekkülle marazi bir umursamazlığa kapılmışlardı.

Ertesi gününü beklemekle geçirdik. Neyi beklediğimizi bilmiyor, ama bekliyorduk. Susuzluk, açlık, sıcak bizi perişan etmişti. Dolaşmayı bırakmış, çimenlere yatıp kalmıştık. Muhafızlar gittikçe bize daha az dikkat eder olmuşlardı.

Akşama doğru serin bir rüzgâr çıktı. Öküz gözü büyüklüğün-

de birkaç yağmur damlası düşmeğe başlamış, genzimiz toprak kokusuyla dolmuştu.

Aşırı sıcaklardan sonraki fırtınalara özgü anilikte korkunç bir sağnak iniverdi. Slovonski Brod'un üzerindeki gökyüzü kasıtlı delinmiş gibiydi. Herkes soğuktan titreyerek, sığınacak yer arıyordu. Kaçakların, yankesicilerin, hırsızların ezeli dostları olan gece ve yağmur, korkumu ardına sakladığım bir paravan oluvermişti. Stadyumun beton duvarına yöneldim.

Hırvat askerleri içimizdeki dalgalanmayı fark etmişlerdi ama asker paltolarının içinde, çömelmiş durumda yağmurdan korunuyorlardı.

Başım yukarda, gezintiye çıkmış gibi ilerleyip, duvarın dibine geldim. Ellerimi dayayıp parmak uçlarımla sathını yokladım. Birkaç saniye sonra ata biner gibi duvarın üstüne çıktım. Üzerime ateş edilmesini bekledim ama sessizliği tek bozan yağmur damlaları oldu. Bunun üzerine duvarın öte yanına kaydım ve ıslak çimenin üzerine yüzükoyun düştüm.

Birkaç saniye sonra ağzıma girmiş olan toprağı tükürdüm ve Sava'nın yanıbaşında olduğumu, burun deliklerimle, cildimin gözenekleriyle, kemiklerimle hissettim. Kalktım, yüzümü sildim ve kent ışıklarına doğru koşmağa başladım.

O güne kadar hiç bilmediğim bir enerjiyle koşuyordum, yeniden doğmuşcasına...

Memleketim Bosna yağmur ve sisin içinde yok olmuş halde arkamda kalmıştı.

Fransa, Rennes-Liffol-le-Grand,
Strasbourg 1992-1993

HAMIŞ
YA DA ÖLÜM SONRASI?
(Ölmüş bir dosta mektup)

Sevgili dostum;

Ben, bahçelerimizde aniden türeyen mezarlıkları dolaşan ben aynı insanım, hep aynı; İyinin Kötüyü altettiği peri masallarına inanmak isteyen bir yabancıyım. Garip bir yolcuyum; çantamda bir parça kömür, biraz peynir var, bu dünyada herşeyin bir gölgesi olduğunun kanıtı. Eylül düğünlerindeymişim gibi boynumda alacalı fularım var ve çanları çalmaktayım.

Ama garip bir çan çalıcısıyım dostum, karanlıklar Roma ile Bizans arasında kalmış gibi, bitmez bir geceye açılan şemsiyeyi, hüzün şemsiyesini çınlatan bir çalıcı. Tuhaf bir çan bu dostum, garip bir çan. Evlenememiş tüm kızların korkularını dile getiriyor sanki. Bizim oralarda, Bosnalı erkekler savaşa giderlerken söylenen türkülerde olduğu gibi:

"... elveda güller, elveda biberiyeler
elveda gün yüzünü görmeyecek ilk oğlum..."

Bizim Balkan ülkelerinden sana bir posta kartı göndermem olanaksız dostum çünkü ülke tek değil ve Kış Olimpiyatlarının kabul ettiği haritası yok. Hayır gönderemiyorum dostum; çünkü soluk almamıza fırsat kalmadan yeni bir savaş başgösterdi. GERÇEK SAVAŞ KORKUSU TANIMLANAMAZ BİR UTANCA DÖNÜŞTÜ. Bu utanç beni gece yarısı uyandırıyor, karanlıkta, tek bir söz söyleyemeden ve soluklanamadan oturuyorum. TONY, BÜYÜK ROMANLAR YOK, İNSAN YAZGISI SAÇMA.

Ben, mastürbasyondan yorulmuş ellerini ceplerinde saklayan o gülünç ve utanan yolcuyum. Aralık ayına varmak için artık çok geç. Tanrı-çocuk samanlıkta doğdu ve ona verecek hiçbir şeyimiz yok.

Gariptir, dönüş olasılığı *–hiçlikten oluşmuş bir düşünce–* aklıma geliyor. Bu önce bir düşünce, sonra da bir zamanların onca sevilen ve asla unutulmayan manzaralarına pastel gölgeler düşüren bir sezgi. Daha sonra, göğsümde bir bıçak darbesinin yarattığı acıya benzer, büyülü bir değneğin mesafeleri yok etmesiyle beliren ümit. Ben garip bir yolcuyum, gerçekten garip. Güzel yıllarımızı, gençlerin içlerindeki ve çevrelerindeki dünyayı değiştirmek isteyip akşamın sekizinden gece yarısına kadar oynadıkları baloları anımsıyorum; çok güzel bir kadının göğüslerini, yeni yetmeleri birer aslana dönüştüren o ilkbaharları anımsıyorum; çevremizde bitmiş bir savaşın generalleri ile kahramanlarının dans ettikleri, bira içtiğimiz dumanlı lokantaları anımsıyorum; Batı'ya ilk çıkışımızı, 1983-1984 yılında Katrin'in dudakları dudaklarımda Viyana'da mest olduğumuz geceyi anımsıyorum. Federal Yugoslav Ordusunun askerleri olarak Güney Sırbistan sisinde hazırola geçişimizi anımsıyorum; yağmuru da anımsıyorum. Belki patetik olacak ama, şair benden iyi anlatıyor:

"Nice yağmur var belleğimizde ama 1989'da Saraybosna'ya yağanı gibisini anımsamıyoruz."

Dostum bana öyle geliyor ki bugün SARAYBOSNA'da en suskun olan yağmurdur. Sanki AVRUPA'nın KALBİNE yağıyor.

Split'de geçirdiğimiz bir yazı da anımsıyorum. Ona "Fransız Serçesi" adını takmıştım. Sırtında koca çantasıyla masamıza yaklaşmış ve "Bu akşam bir işiniz var mı?" diye sormuştu. Ben de "Evet, Bastille'i ele geçireceğiz." demiştim. Bir Paris serçesi kadar minik vücuduyla sarsıla sarsıla gülmüştü. Onun indinde bir anda Lorca, Çingene ve centilmen oluvermiştim. Ona bir çakı ile boynumdaki alacalı fuları verdim. Elveda Florence, senin gibi bir kadının sevgilisi olmak değermiş...

Garip bir yolcuyum dostum, gerçekten garip.

Yük olarak sadece anılar varsa, gümrük vergisi ödenir mi?

Oysa bugün her birimiz, köşe bucakta, yol kenarında bitmiş ağaçlar gibi yalnızlığımızla yaşıyoruz.

Bizim oralarda, kıyamet kopmağa devam ediyor. Her birimizin davetli olduğu kanlı şölen sürüyor. Öbür yakada savaş ilan et-

tik, kılıçlarımızı çektik, bayraklarımızı çıkardık. Bizim Azizlerimiz, onlarınkinden daha kutsal, bizim gözlerimiz onlarınkinden daha parlak. Bizim daha çok kitabımız, meleğimiz, hatta iki tanrımız var.

BİZİM BAŞKANIMIZ, ONLARINKİNDEN DAHA ÇOK BAŞKANA BENZİYOR

BALKANLARA İLK BİZ GİRDİK, EN SON BİZ ÇIKACAĞIZ.

Ancak sonun ne olacağını tahmin etmek mümkün, birkaç kürek toprak ve araba ile gökyüzüne yolculuk.

HER İKİ YAKADA DA, GENÇ BİR ADAMIN CEPHEDE ÖLÜŞÜNÜN ÖVÜNÜLECEK YANI YOK.

Ufukta ve düşlerimizde, neslimizin yakında tükeneceğine dair işaretler var.

Halka kapandığında, ölülerin sayısı dirilerinkini aştığında, katillerinin yüzlerini hatırlayan kentlerimizin külleri arasında atalarımızın hayatlarını yazan tüm kitaplar yakıldığında, *aramızdan hangimizin sona kalacağını ve mumu söndüreceğini* bilmek için sayım yaptığımızda, eskisinden biraz daha iyi halde uzak gezintilerimizden döndüğümüzde, son umut, son şans; uzatılan ele el uzatmak, gülümseyişe gülümsemek olacaktır. İşte ancak o zaman, yaşamın başlangıcında olduğu gibi ve bu kez bir başka dünyada, daha iyi ve mutlu yaşamayı hak ettiğimizi anlamış olabiliriz.

Tony'ye (1956-1992)

Slavonski Brod kampından kaçan mülteci Velibor Çoliç, bize insanlar, kentler ve dikenli teller ardında eski Yugoslavya'yı parçalayan savaşla ilgili tanıklıklar aktarıyor. Bu mezar taşı yazıtları kadar kısa metinlerde, tüm savaşların trajik yönleri kristalleşiyor.

Ölüm, Bosnalıların farklı üniformalar içinde birleştiği tek cephe oldu. Kitapta, Avrupa'nın sorgulamakta çok geç kaldığı bu dram anlatılıyor.

Kapak Resmi: Hans Richter / Vormittagsspuk (1928).

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!

